OPUSCULUM VI.

DE PERFECTIONE VITAE

AD SORORES

PROLOGUS [1].

1. *Beatus homo, quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum* [2]. Neminem censeri sapientem fateor, nisi eum solum, quem Spiritus sancti docuerit unctio. Ille enim, teste David propheta, solus vere beatus est, solus vere sapiens, cuius mentem Dominus erudierit, cuius animum de lege sua docuerit. *Lex* enim *Domini* [3] sola est *immaculata*, sola irreprehensibilis, sola *convertens animas* ad salutem. Huius autem legis doctrina sive eruditio non tantum foris quaerenda est in littera, sed potius per devotae mentis affectum. Est autem desideranda in *spiritu et virtute* [4], ut ille videlicet intus doceat, qui solus novit exteriorem legis asperitatem in interiorem dulcedinem commutare. Docet autem lex Domini, quid *agendum,* quid *fugiendum,* quid *credendum*, quid *orandum,* quid *desiderandum*, quid *timendum;* docet esse immaculatum et irreprehensibilem; docet servare promissa, deflere commissa; docet mundana contemnere, carnalia respuere; docet denique totum cor, totam animam, totam mentem in solum convertere Iesum Christum [5]. Ad huius doctrinae comparationem omnis mundana sapientia stulta est et fatua. Bernardus [6]: « Dicat quicumque vult, ego non dicam sapientem, dum non timebit neque diliget Deum ». Qui huius doctrinae auditor non obliviosus, sed factor fuerit studiosus, hic vere sapiens erit, hic vere beatus. *Beatus ergo homo est, quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum.*

...vero sapiente.

...d doceat ... Domini.

2. Tu itaque, Deo devota, dilecta mihi, reverenda mater [7], rogasti me, ut de cordis mei penuria aliquid dictando scriberem, in quo tuum animum devotionis gratia valeas pro tempore erudire. Sed certe fateor, pro insufficientia mea huiusmodi eruditione

Occasio scribendi hoc opusculum.

---

[1] Codd. BC *Incipit prologus in tractatum Bonaventurae de profectu vitae religiosae;* E *Sequitur prologus in opusculum sancti Bonaventurae, Doctoris seraphici de profectu vitae ad sorores suas.*

[2] Psalm. 93, 12. — Subinde respicitur I. Ioan. 2, 20: Sed vos unctionem habetis a Sancto et nostis omnia; cfr. ibid. v. 27. — Inferius fide BCD supplevimus *cuius animum de lege sua docuerit.*

[3] Ut dicitur Ps. 18, 8.

[4] Respicitur I. Thess. 1, 5: Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute et in Spiritu sancto. — August., in I. Ioan. tr. 3. n. 13: Nolite putare, quemquam aliquid discere ab homine. Admonere possumus per strepitum vocis nostrae; si non sit *intus qui doceat,* inanis fit strepitus noster... Quantum ad me pertinet, omnibus locutus sum, sed quibus unctio illa intus non loquitur, quos Spiritus sanctus intus non docet, indocti redeunt. Magisteria forinsecus adiutoria quaedam sunt et admonitiones; cathedram in caelo habet qui corda docet etc. Cfr. tom. V. pag. 324, nota 2. — Codd. BC hanc propositionem cum praecedente coniungunt legentes *sed potius per devotae mentis affectum est desideranda* etc.

[5] Matth. 22, 37: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et in tota anima tua et in tota mente tua. — De *mundana* sapientia cfr. Iac. 3, 13. seq. et supra pag. 46, nota 7.

[6] Serm. 73. de Diversis (alias 36. ex Parvis): « Discat quantum vult, ego sapientem non dixerim, dum nec timebit nec diliget Deum ». Pro *Dicat* C cum textu originali *Discas;* B voci *Bernardus* praefigit *Quoniam dicit beatus.* — In seq. propositione respicitur Iac. 1, 22. seqq.: Estote autem factores verbi et non auditores tantum... Qui autem perspexerit in legem perfectam et permanserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit.

[7] Du Cange: *Mater,* abbatissa, monasteriorum sanctimonialium praefecta, apud Hieron. in Epist. ad Sabinianum [ed. Maurin. Epist. 147. alias 48. n. 5.], Gregorium Registr. lib. 7. Ind. 2. Epist. 28. [ed. Maurin. Epist. lib. 9. Ind. 2. Epist. 29.] etc. Cfr. Adelger., Admonitio ad Nonsuindam reclusam (Migne, Patrol. Lat. tom. 134. col. 915 seqq.), ubi recurrunt *carissima mater* (in Prologo), *sanctissima mater* (c. 2. et c. 7. c. 11. etc.); Anselm., Epist. lib. III. epist. 125. — Codd. BC hic et per totum opusculum utuntur voce *mater;* saepe cum ipsis conveniunt FD, immo etiam ipsa Vat. c. 6. n. 11. idem habet, dum aliis in locis substituit *soror.* Praedictos codd. sequemur substituendo *mater* pro *soror.*

me potius indigere, praesertim cum apud me nec vita foris resplendeat, nec devotio intus ardeat, nec scientia suffragetur; tuae tamen devotionis provocatus desiderio, sic obedivi humiliter [1], sicut suppliciter postulasti. Rogo autem beatitudinem tuam, mater sanctissima, quatenus magis penses intentionis affectum quam operis effectum, magis dictorum veritatem quam sermonis venustatem; et ubi tuo minus satisfeci desiderio propter brevitatem et occupationem temporis, mihi benigne indulgeas et ignoscas.

Ut autem facilius possis invenire quod quaeris, ideo singulorum capitulorum praemisi titulos. Capitula opusculi.

Capitulum I.

De vera sui ipsius cognitione.

A se ipso incipiendum.

1. Ad perfectionis [2] vitae fastigium sponsae Christi cupienti conscendere primum necesse est, ut a se ipsa incipiat, ita ut, omnium exteriorum oblita, ingrediatur in secretum conscientiae suae, ibique omnes defectus suos, omnes consuetudines, omnes affectiones, omnes operationes, omnia peccata tam praeterita quam praesentia diligenti consideratione discutiat, examinet et inspiciat; et si quid minus rectum [3] apud se invenerit, statim defleat in amaritudine cordis sui. Et ut ad hanc cognitionem, dilecta mater, melius possis venire, scire debes, quod omnia peccata nostra et mala aut committimus per *negligentiam*, aut per *concupiscentiam*, aut per *nequitiam* [4]. Et circa ista tria debet omnium malorum tuorum versari recordatio; alioquin ad tui ipsius cognitionem perfectam nunquam poteris pervenire.

Peccata tripliciter committuntur.

De negligentia prima triplici.

2. Si igitur te ipsam cupis cognoscere, cognoscendo mala commissa deplangere [5]; primo debes recogitare, si aliqua in te sit vel fuerit *negligentia*: debes, inquam, recogitare, quam negligenter *cor tuum custodis*, quam negligenter *tempus tuum expendis*, quam *malum finem* operi tuo *imponis*. Haec enim tria cum summa diligentia sunt observanda, ut scilicet cor bene custodiatur, tempus utiliter expendatur, et finis bonus et debitus in omni opere praefigatur. — Item debes recogitare, quam negligens fueris in *oratione*, quam negligens in *lectione* et quam negligens in *operis exsecutione*. In his enim tribus debes diligentissime te ipsam exercere et excolere, si vis fructum bonum facere et dare in tempore suo [6], ita quod nequaquam unum sufficit sine alio istorum. — Item debes recogitare, quam negligens sis vel fueris *ad poenitendum*, quam negligens *ad resistendum* et quam negligens *ad proficiendum*. Debes enim cum summa diligentia *deflere* mala commissa, *repellere* diabolica tentamenta et *proficere* de una virtute in aliam [7], ut possis pervenire ad terram promissam. Sic debet circa negligentiam tuam versari cognitio.

De secunda triplici.

De tertia triplici.

De concupiscentia triplici.

3. Si autem melius te ipsam cupis cognoscere, debes secundo recogitare, si in te vigeat vel viguerit *concupiscentia voluptatis*, *curiositatis* aut *vanitatis* [8]. — Certe tunc viget concupiscentia *voluptatis* in religioso homine, quando appetit *dulcia*, videlicet cibaria saporosa, quando appetit *mollia*, scilicet vestimenta deliciosa, quando appetit *carnalia*, videlicet oblectamenta luxuriosa. — Certe tunc viget concupiscentia *curiositatis* in Dei famula, quando appetit *scire occulta*, quando appetit *videre pulcra*, quando appetit *habere rara*. — Certe tunc viget concupiscentia *vanitatis* in sponsa Christi, quando appetit hominum *favorem*, quando quaerit [9] humanam *laudem*, quando desiderat humanum *honorem*. Ista omnia debet ancilla Christi tanquam venenum fugere, quia istae sunt radices omnis mali.

De prima concupiscentia triplici.

De secunda triplici.

De tertia triplici.

De nequitia triplici.

4. Item, si certam tui ipsius vis [10] habere notitiam, debes tertio recogitare diligenter, si in te vigeat vel viguerit *nequitia iracundiae*, nequitia

---

[1] Fide B C supplevimus *sic obedivi humiliter*, contra quos Vat. prosequitur *et sicut cum humilitate suppliciter* etc. Inferius pro *minus satisfeci* (ita B C) Vat. *non satisfeci*, et *occupationem, ipsum mihi* pro *occupationem temporis, mihi*.

[2] Codd. D F *perfectioris*. Dein pro *conscendere* C *ascendere*.

[3] Ita B C F, Vat. *si quod minimum peccatum*.

[4] Vide supra Opusculum I. de Triplici Via, c. 1. n. 4-6, ubi iisdem fere verbis ea occurrunt, quae hic n. 2-4 exhibentur. — Subinde ex C D E F supplevimus *malorum*.

[5] Ita B C D F, Vat. *cupis cognoscere, considera mala commissa et ea deplange*, quae etiam inferius pro *quam negligenter cor* (ita B C D F) substituit *qualiter cor*.

[6] Respicitur Ps. 1, 3. supra pag. 4, nota 5. allegatus. — Superius pro *exercere* Vat. cum nonnullis codd. *exercitare*.

[7] Vide supra pag. 4, nota 7. verba Ps. 83, 8. allata. — Inferius pro *promissam* (ita B C F) Vat. *promissionis*.

[8] Codd. B C D F omittunt *voluptatis, curiositatis aut vanitatis*.

[9] Codd. B C F *appetit*.

[10] Ita D F, Vat. *si certam et perfectam vis*.

invidiae, nequitia *accidiae*. — Audi quod dico sollicite. Certe tunc in religioso homine viget *iracundia*, quando vel animo, vel corde, vel affectu, vel signo, vel facie, vel verbo, vel clamore quantumcumque modicam indignationem ex corde, vel rancorem [1] proximo suo ostendit. — Tunc autem in homine regnat *invidia*, quando gaudet de proximi adversitate et tristatur de proximi prosperitate, quando laetatur de malis proximi et tabescit de bonis ipsius. — Tunc autem *accidia* viget in religioso, quando fuerit tepidus, somnolentus, otiosus, tardus, negligens, remissus, dissolutus, indevotus, tristis et taediosus [2]. Haec omnia sponsa Christi debet detestari et fugere tanquam venenum mortiferum, quia in his consistit perditio corporis et animae.

(ıequitia ondiae plici. — invidia iplici. — ıccidia.)

5. Si igitur, Deo amabilis famula, ad tui ipsius perfectam vis venire cognitionem, « redeas ad temetipsam, intres in cor tuum, discas aestimare spiritum tuum. Discute, quid *sis*, quid *fueris*, quid *esse debueris*, quid *esse poteris*: quid *fueris* per naturam, quid modo *sis* per culpam, quid *esse debueris* per industriam, quid adhuc *esse poteris* per gratiam [3] ». « Audi adhuc, mater, audi prophetam David, quomodo se tibi in exemplum proponat [4]: *Meditatus sum*, inquit, *nocte cum corde meo, exercitabar et scopebam spiritum meum. Meditabatur* ille *cum corde suo;* meditare et tu cum corde tuo. *Scopebat* ille *spiritum suum;* scope et tu spiritum tuum; exerce agrum istum, attende ad temetipsam. Absque dubio, insistens huic exercitio, invenies thesaurum pretiosum absconditum [5]. Ex hoc enim exercitio crescit auri copia, multiplicatur scientia, augmentatur sapientia; ex hoc exercitio cordis oculus mundatur, ingenium acuitur, intelligentia dilatatur. Nihil recte aestimat qui se ipsum ignorat, qui conditionem suae dignitatis non pensat. Nescit omnino, nescit, quid de spiritu angelico, quid de divino sentire debeat qui spiritum suum prius non cogitat. Si nondum idonea es redire ad te ipsam, quomodo ad illa rimanda idonea eris, quae sunt supra temetipsam; si nondum digna es intrare tabernaculum primum, qua fronte praesumes ingredi tabernaculum secundum [6] »?

(ortatio.)

6. Si cupis elevari ad secundum et tertium caelum [7], sit tibi transitus per primum, id est cor tuum; et qualiter hoc possis vel debeas facere, ecce, iam satis docui te superius; tamen et beatus Bernardus [8] optime te informat dicens: « Integritatis tuae curiosus explorator, vitam tuam assidua discussione examina et cogita diligenter, quantum proficias et quantum deficias, qualis sis in moribus, qualis in affectibus, quam similis Deo vel quam dissimilis, quam prope vel quam longe ». — O quam magni periculi res est in homine religioso multa velle scire, et se ipsum nescire! O quam prope ille religiosus est perditioni et interitui, qui in cognoscendis rebus est curiosus, in iudicando aliorum conscientias sollicitus, se ipsum autem ignorat et nescit [9]! O Deus meus, unde in religioso tanta caecitas? Ecce, in promptu ratio est, audi: quia mens hominis *sollicitudinibus* distracta, non intrat ad se per *memoriam;* quia *phantasmatibus* obnubilata, non redit ad se per *intelligentiam;* quia *concupiscentiis illicitis* illecta, ad se nequaquam revertitur per *desiderium* suavitatis internae et laetitiae spiritualis; ideo totaliter in his sensibilibus iacens, non potest ad se tanquam ad Dei imaginem intrare, et sic totus miser se ipsum ignorat et nescit [10]. Omnibus ergo postpositis, tui ipsius habe memoriam et notitiam. Hoc etiam beatus Bernardus [11] orabat, dicens: « Deus det mihi non aliud scire, quam ut me ipsum cognoscam ».

(De triplici caelo. — Periculum in religioso se ignorante.)

---

[1] Ita D, F a secunda manu *et rancorem*, Vat. legit *indignationem, et* [B C D F hic omittunt *et*] *ex corde rancorem.*

[2] Ita B C D F, Vat.: tardus ad chorum, negligens in cantando, remissus in excutiendo torporem, dissolutus in colloquio, indevotus in Missa, tristis in facie et taediosus in cella.

[3] Ita in Tract. de interiori domo (inter opera Bernardi), c. 36. n. 76. Post *per culpam* cum textu originali addidimus *quid esse debueris per industriam.* In principio Vat., contradicentibus textu originali et B C D F, legit *redeas ad te ipsam introrsus ad cor tuum et discas scopare spiritum tuum.*

[4] Psalm. 76, 7. — Codd. B C pro *quomodo se* substituunt *quid.*

[5] Respicitur Matth. 13, 44. de invento thesauro abscondito in agro. — Superius pro *scope* (ita etiam textus originalis) Vat. cum nonnullis codd. *scopa;* secundum Forcellini (in Appendice) utraque forma occurrit, et prima magis convenit cum Vulgata.

[6] Ita Richard. a S. Vict., III. Beniamin maior c. 5. seq. Cfr. Tract. de interiori domo (cfr. supra nota 3.) c. 36. n. 76. Textus originalis superius post *ignorat* prosequitur *nescit, quam sub pedibus suis omnis mundana gloria iaceat, qui conditionis suae dignitatem non pensat* etc., et hic addit *hoc est in sancta sanctorum.* Cfr. tom. V. Itinerar. mentis in Deum, c. 5. n. 1, ubi distinguitur triplex modus contemplandi Deum, scilicet *extra nos* per vestigium, *intra nos* per imaginem et *supra nos* per lumen, quod est signatum supra mentem nostram (cfr. Ps. 4, 7.), et subiungitur « qui exercitati sunt in primo modo intraverunt iam in *atrium* ante tabernaculum; qui vero in secundo, intraverunt in *sancta;* qui autem in tertio, intrant cum summo Pontifice in *sancta sanctorum* » (cfr. Exod. c. 25-28, ubi describitur tabernaculum). — Superius ex B C D F cum textu originali supplevimus *quomodo ad illa rimanda* [C *ruminanda*] *idonea eris, quae sunt supra temetipsam.*

[7] Respicitur II. Cor. 12, 2. de raptu Pauli ad *tertium caelum.*

[8] Meditat. etc. c. 5. n. 14; cfr. supra pag. 30, nota 4. Pro *explorator* B C D E F contra textum originalem *operator.*

[9] Cfr. supra Opusculum II. Soliloq. c. 1. n. 2. — Codd. B C F legunt *se ipsum autem nescit et ignorat et nescit penitus.*

[10] August., I. de Ordine, c. 1. n. 3: Cuius erroris maxima causa est, quod homo sibi ipse est incognitus. Qui tamen, ut se noscat, magna opus habet consuetudine recedendi a sensibus et animum in se ipsum colligendi atque in se ipso retinendi.

[11] Cfr. Serm. 2. de Diversis, n. 1, ubi illa Augustini verba afferuntur: « Deus, noverim me, noverim te ». Ibid. Serm. 40. n. 3. cognitio sui a Bernardo commendatur, de quo vide etiam Serm. 36. in Cant. n. 5. seqq. et 37. n. 4. seqq. Vat. contra B C D F voci *scire* praefigit *facere et.*

Capitulum II.

De vera humilitate.

De essentia et necessitate humilitatis.

1. Verum quia defectus proprios cordis oculo contemplanti necesse est vere *humiliari sub potenti manu Dei*[1]; ideo te, famulam Christi, admoneo, ut tuorum defectuum certa cognitione adepta, *valde humilies spiritum tuum* et tibi ipsi vilescas. « Humilitas enim est virtus, ut dicit beatus Bernardus[2], qua homo verissima sui cognitione sibi ipsi vilescit ». Hac humilitate apud se ipsum viluit pater noster beatus Franciscus; *hanc amavit et exquisivit* ab initio religionis suae usque in finem; pro hac mundum reliquit, nudum se trahi per civitatem praecepit, leprosis servivit, peccata sua in praedicatione manifestavit, exprobrari sibi mandavit[3]. Hanc virtutem maxime a Filio Dei, mater Deo devota, discere debes, quia ipse dicit[4]: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* « Qui enim virtutes sine humilitate congregat in ventum pulverem portat », ut dicit beatus Gregorius. Sicut enim *principium omnis peccati est superbia,* sic fundamentum omnium virtutum est humilitas. Disce autem *veraciter* esse humilis, non fallaciter, sicut illi qui nequiter se humiliant, ut hypocritae, de quibus dicit Ecclesiasticus[5]: *Est qui nequiter se humiliat, et interiora eius plena sunt dolo.* « Verus enim humilis, ut dicit beatus Bernardus, semper vult vilis reputari, non humilis praedicari ».

Triplex via perveniendi ad humilitatem. De prima via.

2. Si igitur, mater dilectissima, ad perfectam humilitatem vis pervenire, oportet te per triplicem semitam incedere. — Prima semita est *consideratio Dei.* Debes enim considerare Deum ut auctorem omnium bonorum; quia omnium bonorum est auctor, ideo sibi debemus dicere[6]: *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine.* Et quia talis est, ideo sibi omne bonum debes tribuere et nihil tibi, considerans, quod non *fortitudo tua aut robur manuum tuarum*[7] fecit bona, quae habes, quia *Dominus fecit nos, et non ipsi nos.* Et talis consideratio destruit totam superbiam eorum qui dicunt: *Manus nostra excelsa et non Dominus fecit haec omnia.* Haec superbia exclusit luciferum a caeli gloria. Non considerabat lucifer se de nihilo factum, sed potius aspiciebat suum decorem, suam pulcritudinem, qualiter *omnis lapis pretiosus operimentum eius*[8], et extulit eum superbia cordis sui; et quia *superbum sequitur humilitas,* ideo statim deiectus est de sede nobilitatis suae in locum extremae vilitatis, et qui prius fuerat inter Angelos excellentissimus factus est inter daemones miserrimus.

Poena luciferi.

Einsdem imitatores.

3. O quot sunt hodie luciferiani, imitatores et imitatrices luciferi, filii et filiae superbiae, quos patienter tolerat Dominus, cum tamen « tolerabilior sit superbia in divite quam in paupere », ut dicit Bernardus super Cantica[9]! Oportet ergo, ancillam Christi semper valde inveniri humilem, quae debet intrare in locum angeli repudiati. Humilitas enim sola placet Deo sive in Angelo sive in homine. Non credas, quod virginitas Deo placeat sine humilitate; certe nec Maria Dei mater fuisset effecta, si superbiam habuisset in se. Propterea dicit beatus Bernardus[10]: « Sine humilitate, audeo dicere, nec virginitas Mariae

---

[1] Epist. I. Petr. 5, 6; subinde respicitur Eccli. 7, 19. — Refragantibus B C, Vat. legit: *Verum qui vult defectus proprios cordis oculo contemplari, necesse* etc., et inferius pro *ut tuorum defectuum certa cognitione adepta* (ita B C F) ipsa substituit *ut cognitionem tuorum defectuum adepta.*

[2] De Gradibus humilitatis, c. 1. n. 2. Pro *cognitione* textus originalis *agnitione.*

[3] Cfr. S. Bonav. Legenda S. Francisci, c. 2. (ubi de servitio leprosorum) et c. 6, ubi alia facta humilitatis narrantur. Vide etiam Thom. a Celano, Vita II. p. III. c. 79. [Respicitur Sap. 8, 2.]. — Ex B C D F supplevimus *nudum... mandavit.* Superius pro *Hac humilitate apud se ipsum viluit* (ita B C D F) Vat. *Hac vilitate viluit.* Subinde post *religionis* B C F omittunt *suae,* et loco *pro hac* (ita B C) Vat. substituit *per hanc.*

[4] Matth. 11, 29. — Sententia Gregorii habetur I. Homil. in Evang. homil. 7. n. 4, ubi pro *pulverem portat* (ita B C F cum textu originali) Vat. *paleas mittit.* — Eccli. 10, 15: Initium omnis peccati est superbia.

[5] Cap. 19, 23, post quem Bernard., Serm. 16. in Cant. n. 10.

[6] Isai. 26, 12, ubi pro *in nobis* Vulgata *nobis.* — Superius fide B C F supplevimus *quia omnium bonorum est auctor.*

[7] Deut. 8, 17. seq.: Ne diceres in corde tuo: Fortitudo mea et robur manus meae haec mihi omnia praestiterunt, sed recorderis Domini Dei tui, quod ipse vires tibi praebuerit etc. — Sequuntur Ps. 99, 3. et Deut. 32, 27, ubi Vat. contra Vulgatam et codd. A B C D E F *Manus nostrae excelsae.* Cfr. August., Enarrat. in Ps. 106. n. 15. — Inferius pro *talis cogitatio* ex C D F substituimus *talis consideratio.*

[8] Ezech. 28, 13. Cfr. Bernard., de Gradibus superbiae, c. 10. n. 31. seqq. — Subinde allegatur Prov. 29, 23, in quo Vat., refragantibus B C D F cum Vulgata, substituit *superbiam* pro *superbum.*

[9] Serm. 54. n. 8; cfr. supra pag. 54, nota 9. — Inferius C F omittunt *semper.*

[10] Homil. 1. super *Missus est,* n. 5. Cfr. Tract. de Moribus et officio episc. (alias Epist. 42.) c. 5. n. 17: Humilitas ergo virtutes alias accipit (cfr. Iac. 4, 6.). Servat acceptas... Servatas consummat... Inimicam omnis gratiae omnisque initium peccati debellat superbiam et tam a se quam a ceteris virtutibus superbam illius propulsat tyrannidem... Sola denique est, de qua omnium plena virtutum Maria gloriandum esse putavit... *Respexit,* inquiens, *Deus humilitatem ancillae suae* [Luc. 1, 48.]. Cfr. tom. VII. pag. 432, nota 4. Pro *nec virginitas Mariae* (ita B C F cum textu originali) Vat. *nec Maria.*

Deo placuisset »; et ideo magna virtus est, sine cuius obtentu non solum virtus non est, sed etiam in superbiam erumpit.

4. Secunda semita est *rememoratio Christi*. Rememorari debes, quod Christus humiliatus fuit usque ad vituperabilissimum genus mortis [1] et in tantum factus est humilis, ut quasi leprosus reputaretur — unde dixit Isaias propheta: *Reputavimus eum quasi leprosum et a Deo humiliatum* — immo in tantum fuit humiliatus, ut tempore ipsius nihil eo vilius reputaretur. Unde idem Isaias dicit: *In humilitate iudicium eius sublatum est;* ac si diceret: tanta fuit eius humilitas, tantum se deiecerat, ut nullus de eo daret rectum iudicium, ut a nullo crederetur esse Deus. *Si ergo* ipse *Dominus noster et magister* [2] inquit: *Non est servus maior domino suo, et discipulus non est super magistrum;* si ancilla Christi es, si discipula Christi es, vilis et contemptibilis esse debes et humilis. — O quam abominabilis est ille religiosus Deo, qui vestem fert humilem et cor superbum! O quam inutilis est ille Christianus, qui Dominum suum videt humilem et despectum, et ipse *exaltat cor suum et ambulat in magnis et in mirabilibus super se* [3]*!* Quid amplius detestandum in sponsa Christi, quid gravius puniendum in ancilla Christi, quam quod, postquam summus factus est imus, immensus parvus et homo, putredo et vermis *apponat se magnificare?* De talibus dicit beatus Augustinus [4]: « O pellis morticina, quid extenderis? o sanies foetida, quid inflaris? Caput humile, et membrum superbum »? quasi dicat: non decet.

Secunda via.

...tra religiosus superbus.

5. Tertia semita, per quam debes incedere, si vis ad perfectam humilitatem pervenire, est *circumspectio tui*. Tunc te ipsam, carissima mater, circumspicis, quando recogitas, *unde veneris*, aut *quo vadis* [5]. — Considera ergo, *unde veneris*, et scias, quia de *massa perditionis* et de *pulvere et limo terrae* facta es et *in peccatis conversata* et *exsul* es de beatitudine paradisi. Et haec consideratio spiritum tumoris abiicit et excludit in tantum, ut clamare incipias cum tribus pueris in Daniele [6]: *Sumus hodie humiles in universa terra propter peccata nostra.* — Considera etiam illud, *quo tendis;* tendis enim ad corruptionem et incinerationem, quia *pulvis es et in pulverem reverteris* [7]. *Quid* igitur *superbis, terra et cinis?* Si hodie es, cras non eris; si hodie sana, cras infirmaberis forte; si hodie sapiens, cras forte stulta eris; si hodie dives in virtutibus, cras forte mendica eris et misera. Quis ergo miser ille Christianus, qui audeat superbire, cum tantis miseriis et calamitatibus undique se videat circumdatum?

Tertia via.

Consideratio prima.

Secunda.

6. Discite igitur, o virgines sacratae, humilem habere spiritum, humilem incessum, humiles sensus, humilem habitum; sola enim humilitas est, quae divinam mitigat iram, quae divinam invenit gratiam. *Quanto enim magnus es, humilia te in omnibus,* dicitur in Ecclesiastico [8], *et coram Deo invenies gratiam.* Hoc modo Maria invenit gratiam apud Dominum, sicut ipsa testatur dicens: *Respexit humilitatem ancillae suae.* Nec mirum, quia humilitas caritati locum praeparat, mentem a vanitate evacuat. Propter quod dicit Augustinus [9]: « Quanto sumus a tumore superbiae inaniores, tanto sumus dilectione pleniores ». Et sicut aqua confluit ad valles, sic gratia Spiritus sancti confluit ad humiles; et sicut aqua tanto fortius fluit, quanto magis descendit, sic qui toto corde humiliatus procedit magis propinquat ad Dominum, ut impetret gratiam. Propterea dicit Ecclesiasticus [10]: *Oratio humiliantis se nubes penetrat,*

Hortatio ad sacras virgines.

---

[1] Phil. 2, 8: Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. — Duo seqq. loci sunt Isai. 53, 4. et 8, qui exhibetur secundum Septuaginta (cfr. Act. 8, 33.), dum Vulgata legit: De angustia et de iudicio sublatus est. Cfr. Bernard., Serm. in feria 4. hebdomad. sanctae, n. 3. — Inferius vocibus *tempore ipsius* secunda manus in F interseruit *passionis*.

[2] Ioan. 13, 14; ibid. v. 16: Non est servus maior domino suo; Matth. 10, 24: Non est discipulus super magistrum. — Vat. contra B C D F legit: *Si ergo ipse Dominus et magister noster ita vilis et contemptibilis reputatus est, et non est servus* etc., et inferius *qui vestem sumit* pro *qui vestem fert*.

[3] Psalm. 130, 1: Domine, non est exaltatum cor meum... neque ambulavi in magnis neque in mirabilibus super me. — Inferius respicitur Ps. 10, (secundum Hebraeos, in Vulgata Ps. 9.) 18: Iudicare pupillo et humili, ut non apponat ultra magnificare se homo super terram. Bernard., Serm. 1. in Nativ. Domini, n. 1: Quid enim magis indignum, quid detestandum amplius, quid gravius puniendum, quam *ut* videns Deum caeli parvulum factum *ultra apponat homo magnificare se super terram?* Intolerabilis impudentiae est, ut, ubi sese exinanivit Maiestas, vermiculus infletur et intumescat.

[4] Serm. 304. (alias 37. de Diversis vel Serm. 3. in solemnitate Laurentii martyris) c. 4. n. 3. Textus originalis substituit *tenderis* pro *extenderis* et omittit *caput humile, et membrum superbum*, quod tamen exhibetur a Petro Lombardo et a Glossa *ordinaria* apud Lyranum in Phil. 2, 8. — Inferius pro *quasi dicat* B C F *quasi diceret*.

[5] Cfr. supra pag. 30, nota 1.

[6] Cap. 3, 37. — Superius post *Et haec consideratio* B prosequitur *circumspectionis vires tumoris abiicit* etc.

[7] Gen. 3, 19. Pro *reverteris* B C F *ibis* (Septuaginta: Quia terra es et in terram ibis). — Sequitur Eccli. 10, 9, ubi pro *superbis* Vulgata *superbit*. Ibid. v. 12: Rex hodie est et cras morietur. — Inferius pro *sana... mendica... et misera* (ita B C D F) Vat. *sanus... mendicus... et miser*.

[8] Cap. 3, 20. — Subinde allegatur Luc. 1, 48.

[9] Libr. VIII. de Trin. c. 8. n. 12, ubi pro *inaniores* textus originalis substituit *saniores*. Cfr. tom. VII. pag. 244, nota 7.

[10] Cap. 35, 21, post quem Ps. 144, 19. — De *vallibus* humiles significantibus cfr. tom. VI. pag. 290, nota 13. — Superius pro *tanto fortius fluit, quanto magis descendit* (ita C D F) Vat. *quanto fortius fluit, tanto magis descendit*, pro *toto corde humitiatus* B C D F *toto* [D F *de toto*] *corde humiliato*, et pro *ut impetret* (ita B C D F) Vat. *et impetrat*.

et donec appropinquet ad Altissimum, non consolabitur, quia Dominus timentium se faciet voluntatem et deprecationem eorum exaudiet.

De exemplis humilitatis.

7. Sitis ergo, o famulae Dei, o ancillae Christi, humiles, ita ut *nunquam superbiam in cordibus vestris dominari permittatis* [1], quia magistrum habuistis humilem, scilicet Dominum nostrum Iesum Christum, et quia magistram habuistis humilem, scilicet Virginem Mariam, reginam omnium. Sitis humiles, quia patrem habuistis humilem, scilicet beatum Franciscum; sitis humiles, quia matrem habuistis humilem, scilicet beatam Claram, humilitatis exemplar. — Sic tamen sitis humiles, ut testis humilitatis vestrae sit *patientia.* Virtus enim humilitatis per patientiam perficitur, neque est vera humilitas, cui non est adiuncta patientia. Et hoc bene testatur beatus Augustinus [2] dicens: « Facile est velum ante oculos ponere, vestes viles et despectas habere, demisso capite incedere; sed verum humilem probat patientia », iuxta illud Ecclesiastici: *In humilitate tua patientiam habe.* — Sed heu, cum dolore loquor, multi sumus, qui volumus superbire in claustro, qui certe non nisi humiles fuimus in mundo. Unde beatus Bernardus [3] dicit: « Video, quod multum doleo, post spretam saeculi pompam nonnullos in schola humilitatis superbiam magis addiscere ac sub alis mitis humilisque magistri gravius insolescere et impatientes amplius fieri in claustro, quam fuissent in saeculo; quodque magis perversum est, plerique in domo Dei non patiuntur haberi contemptui, qui in sua non nisi contemptibiles esse potuerunt ».

Humilitas comprobetur patientia.

Contra superbos in claustro.

Uniatur virginitas humilitati.

8. Consulo ergo tibi, dilecta mater, consule filiabus tuis, consule virginibus [4] Deo sacratis, ut virginitatem in humilitate et humilitatem in virginitate conservent. Est enim virginitas mixta humilitati sicut gemma auro superaddita. Propterea beatus Bernardus dicit [5]: « Pulcra permixtio virginitatis cum humilitate. Non mediocriter placet Deo ista anima, in qua humilitas commendat virginitatem, et virginitas humilitatem exornat ». — Audi denique consilium fratris tui [6], audi mater, et placebit tibi. Fuge superbas famulas velut viperas, sperne superbas virgines tanquam daemones, contemne societatem superborum velut virus mortiferum. Et quare hoc? Audi quare. Quidam sapiens [7] ita describit superbum dicens: « Omnis superbus intolerabilis, habitu superfluus, in incessu pomposus, cervix erecta, facies torva, truces oculi, de loco superiori decertat, praeferri se melioribus affectat, sententias et verba et facta iactat, reverentiam in obsequio non servat ». Propterea debes, famula Dei, sponsa Christi, virgo Domini, fugere superborum consortia, ne et tu eis similis efficiaris. Dicit enim Ecclesiasticus [8]: *Qui communicat superbo induet superbiam.*

Fugiendae sunt superbae.

Capitulum III.

De perfecta paupertate.

Necessitas paupertatis.

1. Est etiam paupertas virtus ad perfectionis integritatem necessaria in tantum, ut nullus omnino sine ea possit esse perfectus, teste Domino, qui dicit in Evangelio [9]: *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia, quae habes, et da pauperibus.* Cum enim summa evangelicae perfectionis consistat in excellentia paupertatis, non credat, se apprehendisse perfectionis apicem, qui nondum imitator perfectus factus est evangelicae paupertatis. Ait namque Hugo de sancto Victore [10]: « Quidquid perfectionis in religiosis

---

[1] Tob. 4, 14: Superbiam nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas. — Inferius pro *et quia magistram* (ita BCF) Vat. *et quia dominam.*

[2] Epist. 17. in Appendice (alias 142; est Pelagii ad Demetriadem et invenitur etiam in Append. operum Hieron. Epist. 1.), c. 20: Perfacile est enim, aliquem vestem habere contemptam, salutare submissius, manus et genua deosculari, inclinato in terram capite oculisque deiectis humilitatem ac mansuetudinem polliceri... Verum humilem patientia ostendit iniuriae. — Sequitur Eccli. 2, 4.

[3] Homil. 4. super *Missus est*, n. 10. Textu etiam originali repugnante, post *doleo* AE addunt *quia*, et pro *impatientes* BCF substituunt *insolentes.* — Superius vocibus *volumus superbire* BCF interserunt *nisi.*

[4] Vat., refragantibus BCF: *Consulo ergo tibi, o praedilecta soror* [cfr. supra pag. 107, nota 7.], *consulo et virginibus.*

[5] Homil. 1. super *Missus est*, n. 5.

[6] Codd. BCF *filii tui.*

[7] Libr. III. de Vita contemplativa (inter opera Prosperi, est tamen Iuliani Pomerii, qui claruit circa an. 498), c. 8. n. 1. seq., ubi indicia superbiae describuntur: Omitto illos quos etiam ipse habitus et incessus superbos ostendunt, quorum erecta cervix, facies torva, truces oculi et sermo terribilis nudam superbiam clamant... Illos tantum dolendos ostendo... quos iam conversos et aliquantulum proficientes superbia occulte captivat... Ipsa in cordibus talium locum diabolo facit... Inde est, quod hi... de loco superiori disceptant, praeferri se etiam melioribus impudenter affectant... suas sententias procaciter iactant... non servant in obsequio reverentiam, in sermone modestiam, in moribus disciplinam etc. Codd. CF legunt: *Quidam sapiens ita describens superbum dicit.*

[8] Cap. 13, 1.

[9] Matth. 19, 21. — Superius pro *paupertas virtus* CF *paupertatis virtus.*

[10] Sententiam ipsam non invenimus; cfr. tamen Exposit. in regul. S. August. c. 1. et 2, ubi paupertas religiosis proponitur tenenda in ipsaque eis gloriandum. Eucherius Lugdun. episc. (†450), Homil. 4. ad Monachos ait: « *Peculiarius* autem istud ad professionem nostram pertinet, nihil in hac vita consolationis requirere... paupertatem studio quaerere et non solum

reperiri poterit, nec tamen aestimetur perfectionis integritas, nisi diligatur paupertas ».

ae ratio- ad amo- pauper- s moveu-

2. Sunt autem duo, quae quemlibet religiosum, immo quemlibet [1] hominem movere debent ad amorem paupertatis. Primum est *divinum exemplum*, quod est irreprehensibile; secundum est *divinum promissum*, quod est inaestimabile.

e prima)uuntur tria.

Primum, dico, quod te, famulam Christi, movere debet ad amorem paupertatis, amor est et exemplum [2] Domini nostri Iesu Christi. Ipse enim fuit pauper *nascendo*, pauper *conversando*, pauper *moriendo*.

pertas in scendo.

3. Vide, quale *exemplum paupertatis* tibi reliquit, ut suo exemplo paupertatis amica efficiaris. Pauper fuit Dominus noster Iesus Christus *nascendo* in tantum, ut nec haberet hospitium nec vestimentum nec alimentum, sed pro hospitio habuit stabulum, pro vestimento vilem panniculum, pro alimento lac virgineum. Unde Apostolus Paulus hanc considerans paupertatem suspirans exclamavit, dicens ad Corinthios [3]: *Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi, qui, cum esset dives, pro nobis egenus factus est, ut eius inopia divites essemus*. Et beatus Bernardus [4] dicit: « Bonorum omnium aeterna affluentia in caelis suppetebat, sed paupertas non inveniebatur in eis. Porro in terris abundabat et superabundabat haec species, et nesciebat homo pretium eius. Hanc itaque Filius Dei concupiscens descendit, ut eam sibi eligat nobisque sua aestimatione faciat pretiosam ».

o, in con- rsando.

4. Praebuit etiam se nobis in exemplum paupertatis Dominus noster Iesus Christus *conversando in mundo*. Audi, virgo beata, audite omnes, qui professi estis paupertatem, quam pauper Filius Dei, Rex Angelorum, fuerit, dum vixit in mundo. In tantum fuit pauper, quod aliquoties hospitium habere non potuit, sed cum suis Apostolis multoties extra civitatem et villas dormire oportuit. Propterea dicit Marcus evangelista [5]: *Circumspectis omnibus, cum iam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim*. Super hoc verbo dicit Glossa: « *Circumspectis*, si quis eum hospitio susciperet, quia tantae erat paupertatis et ita nulli adulatus, ut in tanta urbe nullum hospitium inveniret ». Et Matthaeus [6] dicit: *Vulpes foveas habent et volucres caeli nidos, Filius autem hominis non habet, ubi caput suum reclinet*.

Item, in moriendo.

5. Non solum Dominus Angelorum fuit pauper nascendo, non solum fuit pauper conversando, verum etiam, ut ad amorem paupertatis nos accenderet, fuit pauperrimus *moriendo*. *O vos omnes*, qui vovistis paupertatem, *attendite et videte* [7], quam pauper ille dives Rex caelorum propter nos factus fuerit tempore mortis suae! Fuit enim spoliatus et privatus omnibus, quae habuit; fuit, inquam, spoliatus *vestibus*, quando *diviserunt vestimenta sua et super vestem suam miserunt sortem* [8]. Fuit etiam spoliatus *corpore et anima*, quando per acerbissimae mortis passionem anima ipsius de corpore eiecta fuit. Fuit etiam spoliatus *divina gloria*, quando ipsum *non sicut Deum glorificaverunt* [9], sed tanquam maleficum tractaverunt, sicut ipse Iob undevigesimo conqueritur: *Spoliaverunt me gloria mea*. De tantae paupertatis exemplis loquitur beatus Bernardus [10], dicens: « Videte pauperem Christum natum sine hospitio, iacentem inter bovem et asinum in praesepio, involutum vili panniculo, fugientem in Aegyptum, sedentem in asino, pendentem nudum in patibulo ».

Redarguuntur amatores divitiarum.

6. Quis igitur ille miser Christianus, quis ille desperatus et obturatus religiosus, qui adhuc divitias amet, qui paupertatem abhorreat, cum videat et audiat Deum deorum, Dominum mundi, Regem caeli, Unigenitum Dei tantae paupertatis sustinuisse defectum? « Magna utique, ut dicit beatus Bernardus [11],

---

facultates, sed etiam ipsas cupiditates e cordibus eradicare; nihil enim habere interdum res necessitatis est, nihil vero cupere, res virtutis; et ideo hunc sibi specialiter modum religiosus debet imponere, ut tantum habeat, quantum necessitas poscit, non quantum cupiditas concupiscit... et nisi ex corde atque affectu pauper sis, paupertas ipsa non virtus, sed miseria iudicanda est ». Hieron., Epist. 14. (alias 1.) n. 6, Heliodoro monacho scribit: « Perfectus autem servus Christi nihil praeter Christum habet; aut si quid praeter Christum habet, perfectus non est ». Cfr. Bernard., Serm. 27. de Diversis n. 3. Voci *Hugo* C F praefigunt *magister*. In ipsa sententia pro *reperiri poterit* B C D F substituunt *reperiri potest*, et pro *aestimetur* ponunt *insumitur*.

[1] Ex B C D F supplevimus *immo quemlibet*.

[2] Aliqui codd. omittunt *amor*, alii *est et exemplum*.

[3] Epist. II. c. 8, 9, ubi Vulgata *propter vos* et *essetis* loco *pro nobis* et *essemus*.

[4] Serm. 1. in Vigilia Nativit. Domini, n. 5. Codd. B C D F omittunt *Porro in terris... pretium eius*; pro *eligat* et *faciat* (ita etiam textus originalis) Vat. *eligeret* et *faceret*.

[5] Cap. 11, 11. — Glossa est *interlinearis* apud Lyranum ex Beda in hunc loc. Cfr. tom. V. pag. 137, nota 5.

[6] Cap. 8, 20. Expositionem vide tom. V. pag. 125, nota 7. et 9.

[7] Thren. 1, 12. — Inferius pro *propter nos* B C *propter vos*.

[8] Matth. 27, 35; cfr. Ps. 21, 19. — Superius ex B C D F supplevimus *et privatus... spoliatus*; pro *quando diviserunt* B D F substituunt *quoniam diviserunt*.

[9] Rom. 1, 21. — Sequitur Iob 19, 9: *Spoliavit* me gloria mea. — Pro *tanquam maleficum* (ita B C D F) Vat. *tanquam maledictum*.

[10] Serm. 3. in Tempore Resurrectionis, n. 1: Descendit ab inenarrabilibus caeli divitiis, et veniens in mundum, nec istas qualescumque divitias habere voluit, sed in tanta paupertate venit, ut natus continuo poneretur *in praesepio, quia ei non erat locus in diversorio* [Luc. 2, 7.]. Denique quis nesciat, quoniam *Filius hominis non habebat, ubi caput suum reclinaret* [Luc. 9, 58.]? Ibid. n. 2: Invenies Christum Dominum vilibus pannis involutum, factum opprobrium hominum et abiectionem plebis [cfr. Ps. 21, 7.]. Cfr. August., Serm. 14. (alias 110. de Tempore) c. 7. n. 9: In angusto diversorio nascitur, involutus infantilibus tegumentis in praesepio ponitur, fit cibaria iumentis pauperibus; deinde caeli et terrae Dominus... vagit, nutritur, crescit... postea tenetur, contemnitur... ligno suspenditur, lancea perforatur. O paupertas! Ecce caput pauperum etc.

[11] Loc. cit. n. 1. Pro *vermiculus vilis, propter quem* (ita B C F cum textu originali) Vat. *pauper, cum*. — Superius pro *desperatus et obturatus religiosus* (ita C D F) Vat. *despectus religiosus*, et pro *sustinuisse defectum* C *sustinuisse defectus*.

abusio est et nimis magna, ut dives esse velit vermiculus vilis, propter quem Deus maiestatis et Dominus Sabaoth voluit pauper fieri ». « Quaerat divitias paganus, qui sine Deo vivit; quaerat divitias Iudaeus, qui terrenas promissiones accepit » [1]; sed tu virgo Christi, tu ancilla Domini, qua mente quaeris divitias, cum paupertatem voveris, cum inter pauperes Iesu Christi vivas, cum pauperis patris Francisci velis esse filia, cum pauperis matris Clarae promiseris esse imitatrix? Supra modum, mater carissima, tua ac mea confunditur avaritia, quia, cum simus professores paupertatis, paupertatem avaritia commutamus, appetentes quae non licent, appetentes quae regula prohibet, cum tamen Filius Dei *pro nobis egenus factus sit* [2].

Commendatio paupertatis.

7. Scio, quod ita sit, quod quanto ferventiores professae paupertatis fueritis amatrices, quanto perfectiores evangelicae paupertatis fueritis imitatrices, tanto magis bonis omnibus tam temporalibus quam spiritualibus abundabitis. Si autem ad contrarium vos converteritis, si paupertatem, quam professae estis, contempseritis; omnium bonorum tam temporalium quam spiritualium egentes eritis. Illa quondam pauper genitrix pauperis Iesu Maria dicit [3]: *Esurientes implevit bonis et divites dimisit inanes.* Hoc etiam testatur Propheta ille sanctissimus, dicens: *Divites eguerunt et esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono.* Nunquid non legistis, nunquid non audistis Dominum Iesum loquentem Apostolis suis in Evangelio Matthaei [4] et dicentem: *Nolite solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus? Scit enim Pater vester, quid vobis necesse sit.* Audi iterum, quid dicit eis in Evangelio Lucae: *Quando misi vos sine sacculo et pera et calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil.* Si igitur inter Iudaeos duros et incredulos pascebat Dominus discipulos suos sine omni sollicitudine; quid mirum, si pascat Fratres Minores eiusdem perfectionis professores, quid mirum, si pascat pauperes Sorores, paupertatis evangelicae imitatrices, inter populos christianos et fideles? *Omnem itaque sollicitudinem vestram proiicite in eum, quoniam ipsi cura est de vobis* [5].

Contra avaritiam religiosorum.

8. Cum igitur tanta sit Dei Patris circa nos sollicitudo, tanta sit sibi cura de nobis; mirum videtur, cur istis temporalibus, cur istis rebus curiosis et defectibilibus tanta occupatione sollicitamur. Certe aliam causam non invenio nisi matrem confusionis et damnationis avaritiam; aliam causam non reperio, nisi quia affectiones nostrae longe recesserunt a Deo salutari nostro [6]; alia causa non est, nisi quia fervor divinae caritatis refriguit et congelatus est in nobis. Certe, si essemus bene ferventes, nudi nudum Christum sequeremur [7]. Nam homines, cum magnum aestum habent, consueverunt se denudare et spoliare. Signum magnae frigiditatis est in nobis, quia ita attrahimus nobis ista temporalia. O Deus meus! quomodo possumus esse ita duri contra Christum, qui *exivit de terra sua*, id est de caelis, *et de cognatione sua*, id est de Angelis, *et de domo Patris sui* [8], id est de sinu Patris, et factus est pro nobis pauper, abiectus et despectus? Et nos nolumus pro eo relinquere unum miserum et foetidum mundum? Corpore quidem relinquimus mundum, sed heu, totum cor, tota mens, totum desiderium nostrum occupatur et absorbetur a mundo.

Exhortatio ad paupertatem.

9. O beata Dei famula, recordare paupertatis pauperis Domini nostri Iesu Christi, imprime cordi tuo paupertatem pauperis patris tui Francisci, memorare paupertatis matris tuae Clarae et toto studio, toto conamine inhaere paupertati, amplectere dominam paupertatem nec aliud sub caelo pro nomine Domini diligere [9] velis quam paupertatem, non honorem, non aliquas res temporales, non divitias; sed paupertatem sanctam, quam vovisti, cura firmiter observare. Divitias enim habere et amare infructuosum est, amare et non habere periculosum est, habere autem et non amare laboriosum est. Igitur nec habere divitias nec amare utile est, securum est, delectabile est et actus virtutis perfectae; et ideo tam consilium Domini de paupertate [10] quam exemplum omnem Christianum movere debet et accendere ad amorem paupertatis. O beata paupertas,

---

[1] Bernard., Serm. 1. in festo Omnium Sanctorum, n. 7, et additur: sed qua fronte, magis autem qua mente Christianus divitias quaerit, postquam Christus beatos esse pauperes praedicavit? — Inferius vocibus *qua mente* F praefigit *qua fronte.*

[2] Epist. II. Cor. 8, 9; cfr. supra pag. 113, nota 3. — Superius pro *paupertatem avaritia commutamus* (ita B C F) Vat. *paupertatem in avaritiam commutamus*, et dein prosequitur *quae non licet appetentes* [D addit *et*], *quae regula* etc.

[3] Luc. 1, 53. — Sequitur Ps. 33, 11. — Superius pro *Illa quondam* (ita B C D F) Vat. *Illa enim.*

[4] Cap. 6, 31. seq. — Subinde allegatur Luc. 22, 35. seq.

[5] Epist. I. Petr. 5, 7. — Superius pro *incredulos* (ita B C D F) Vat. *crudeles*, quae etiam, refragantibus B C F, omittit *eiusdem perfectionis professores, quid mirum, si pascat.*

[6] Respicitur Deut. 32, 15, ubi de populo Iudaico dicitur: Incrassatus est dilectus et recalcitravit, incrassatus, impinguatus, dilatatus dereliquit Deum factorem suum et recessit a Deo salutari suo. — In seq. propositione respicitur Matth. 24, 12: Refrigescet caritas multorum. — Superius ex B C D F supplevimus *nisi matrem... non reperio.*

[7] Hieron., Epist. 125. (alias 4.) n. 20: Nudum Christum nudus sequere. Cfr. tom. V. pag. 126, nota 4, ubi similis sententia Hieronymi allata est.

[8] Gen. 12, 1. Abram dicitur: Egredere de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui.

[9] Ex B C F supplevimus *diligere*, et inferius fide B C D F addidimus *non aliquas res temporales.*

[10] Cfr. supra n. 1. — Inferius B C omittunt *et accendere;* deinde post *securum* cum D F omisimus *Deo*, et iidem cum B pro *amatorem tuum* substituunt *amatorem tui.*

quam amabilem Deo, quam securum in mundo reddis amatorem tuum! « Qui enim, ut dicit Gregorius[1], nihil habet in mundo, quod diligat, nihil est in mundo, quod pertimescat ». Unde legitur in Vitis Patrum[2], quod quidam pauper frater habebat unam mattam, de medietate se cooperiebat in nocte et alteram medietatem sibi submittebat. Quodam autem tempore, cum esset validum frigus, Pater monasterii de nocte exiens audivit eum dicentem: Gratias ago tibi, Domine, quia quot, quot sunt divites in custodia, et qui in ferro sedent, aut ferro vinculati sunt, aut pedes habent in ligno constrictos! Ego autem velut imperator sum, extendens pedes meos, et quo volo, ambulo. — Sic ergo habes primum, scilicet *exemplum* paupertatis.

10. Secundum, quod te ad amorem paupertatis accendere debet, est *divinum promissum*, quod est inaestimabile. O *dives in omnes*[3], o bone Domine Iesu, quis potest digne verbo exprimere, corde percipere, manu scribere illam caelestem gloriam, quam tuis pauperibus te daturum promisisti? Ipsi enim paupertate voluntaria merentur « gloriae Conditoris assistere[4] », ipsi merentur *intrare in potentias Domini*, in illa aeterna tabernacula, in illas lucidissimas mansiones. Ipsi merentur fieri cives illius civitatis, cuius artifex et conditor est Deus. Tu enim ore tuo benedicto promisisti eis, dicens[5]: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Non aliud est, Domine Iesu Christe, *regnum caelorum* quam tu ipse, qui es *Rex regum et Dominus dominantium.* Te ipsum dabis eis in praemium, in mercedem et in gaudium. Ipsi te fruentur, de te gaudebunt, de te satiabuntur. *Edent* enim *pauperes et saturabuntur et laudabunt Dominum qui requirunt eum, vivent corda eorum in saeculum saeculi.* Amen.

Capitulum IV.

De silentio et taciturnitate.

1. Non mediocriter cooperatur ad perfectionem religioso homini virtus silentii, quia, sicut *in multiloquio non deerit peccatum*[6], sic breviter et raro loqui ad hoc valet, ut homo caveat sibi a peccato. Et sicut ex nimia loquela frequenter sequitur iniuria tam Dei quam proximi, sic ex silentio nutritur iustitia, ex qua velut ex quadam arbore colligitur fructus pacis. Unde cum claustralibus pax sit summe necessaria, valde necessarium est eis silentium, per quod pax eis tam cordis quam corporis conservatur. Propterea Isaias propheta, virtutem silentii considerans, ait[7]: *Erit opus iustitiae pax et cultus iustitiae silentium;* quasi dicat: tantae virtutis est silentium, quod in homine conservat Dei iustitiam et inter proximos pacem nutrit et custodit. Nisi enim homo valde diligenter *ori suo adhibeat custodiam*[8], et bona gratuita, quae habet, cito dissipat et etiam in multa mala corruit. *Lingua quidem*, ut dicit beatus Iacobus in Canonica sua[9], *modicum membrum est et magna exaltat;* et sequitur: *Lingua nostra ignis est, universitas iniquitatis*, ubi dicit Glossa, quod « per eam pene cuncta facinora concinnantur, aut patrantur ». Vis audire, o famula Dei, vis scire, quanta mala ex lingua prodeunt, si diligenter non custodiatur? Audi, et dicam. Ex lingua prodeunt blasphemia, murmuratio, peccati defensio[10], periurium, mendacium, detractio, adulatio, maledictio, convitium, contentio, bonorum derisio, pravum consilium, rumor, iactantia, secreti revelatio, indiscreta comminatio, indiscreta promissio, multiloquium, scurrilitas. In veritate magna confusio est sexui femineo et magnum dedecus est sacris virginibus non

---

[1] Libr. X. Moral. c. 21. n. 39; cfr. supra pag. 44, nota 3.

[2] Cfr. Vita Ioan. Eleemosynarii, c. 20, ubi coopertorium ei donatum recusat, dicens: « Quanti sunt modo, qui, psiathum [mattam] habentes subtus dimidium et supra dimidium, et non possunt extendere pedes suos » etc. Idem exemplum affertur a Guil. Peraldo, Sum. virtutum ac vitiorum, tom. I. p. V. de Beatitudinibus, p. V. de Paupertate, qui tamen pro *quia quot, quot sunt divites in custodia, et qui in ferro sedent, aut ferro vinculati sunt* substituit *quot sunt modo divites in custodia et qui in inferno sedent.* Vat., refragantibus B C F, omittit *Quodam autem tempore... exemplum paupertatis.*

[3] Rom. 10, 12. — Inferius pro *verbo* C F *verbis*, et pro *percipere* B C F *concipere*.

[4] Secundum Gregor. supra pag. 62, nota 3. allatum. — Sequitur Ps. 70, 16: Introibo in potentias Domini.

[5] Matth. 5, 3. — Duo seqq. loci sunt I. Tim. 6, 15. et Ps. 21, 27.

[6] Prov. 10, 19. — Superius pro *religioso* C D F *in religioso.* Inferius pro *Et sicut ex nimia* (ita B C F) Vat. *Pro nimia.*

[7] Cap. 32, 17. Cfr. Gregor., VII. Moral. c. 17. n. 58; Bernard., Epist. 89. n. 2. et Epist. 385. (alias 341.) n. 3. seq.

[8] Respicitur Ps. 38, 2: Posui ori meo custodiam. Cfr. Ps. 140, 3: Pone, Domine, custodiam ori meo. Eccli. 22, 33: Quis dabit ori meo custodiam et super labia mea signaculum certum, ut non cadam ab ipsis, et lingua mea perdat me? — Vat., contradicentibus B C D F, legit: *Nisi homo diligentem ori suo adhibeat custodiam.*

[9] Cap. 3, 5. et 6. — Glossa *ordinaria* (ex Beda) in hunc locum: *Universitatem* dicit, quia per eam cuncta fere facinora aut concinnantur, ut latrocinia, stupra, aut patrantur, ut periuria, falsa testimonia, aut defenduntur, ut cum quilibet impurus excusando scelus, quod admisit, simulat bonum, quod non fecit.

[10] Ita B C F, D *dissensio*, Vat. *dissensiones.*

habere *oris custodiam,* non servare linguae disciplinam, cum tanta mala per linguae inquietudinem committantur. Certe audeo dicere: frustra ille religiosus gloriatur de possessione virtutis in corde, qui dissipat disciplinam silentii per inquietudinem multiloquii. *Si quis enim,* teste Scriptura [1], *putat, se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum; huius vana est religio.*

Exemplum taciturnitatis in B. V. M.

2. O Iesu Christi sponsae amabiles, intuemini dominam vestram atque meam, intuemini virtutum speculum Mariam et discite ab ea silentii disciplinam! Quantae taciturnitatis fuerit beata Virgo, satis patet. Si enim percurramus Evangelium [2], perpauca et cum paucis eam locutam invenimus. Cum quatuor tantum personis legimus eam habuisse sermonem et non nisi septem verba eam locutam fuisse: cum Angelo duo, cum Filio suo duo, cum Elisabeth duo, cum ministris in nuptiis unum tantum verbum. In hoc confunditur nostra loquacitas, qua proni sumus ad multiplicationem verborum, cum tamen magna sit utilitas silentii.

Duplex utilitas silentii.

3. Una utilitas est, quia *inducit compunctionem.* Homo, cum tacet, cogitat vias suas [3] et locum habet cogitandi, quam multiplex sit suus defectus, quam modicus profectus, et ex hoc surgit compunctio. Unde dicit propheta David [4]: *Obmutui et humiliatus sum et silui a bonis, et dolor meus renovatus est.* — Alia utilitas silentii est, quod *hominem demonstrat caelestem esse.* Argumentum quasi infallibile est: si sit homo in Theutonia et non loquatur Theutonice; videtur, quod non sit Theutonicus; sic qui est in mundo et mundana non loquitur evidenter demonstrat, se non esse de mundo. *Qui enim de terra est de terra loquitur,* dicitur in Evangelio Ioannis [5]. — Nihil autem tantum religioso homini valet ad conservandum silentium, nisi ut fugiat consortia hominum et ducat vitam solitariam. Ille enim homo, qui iam *levavit se supra* statum hominum, non debet habere consolatorem et collocutorem nisi solum Deum; et ideo debet esse *solitarius et tacere;* ex quo enim Deum habet pro socio, non debet curare de humano consortio. Propterea dicitur Threnorum tertio [6]: *Sedebit solitarius et tacebit, quia levavit se supra se. Sedebit,* inquam, *solitarius,* consortia hominum fugiendo, *et tacebit,* de caelestibus meditando, et *levavit se supra se,* caelestem dulcedinem degustando.

Unde q... renda es... ta solita...

Praecipu... lentium c... mendatu... cris virg... bus.

4. Etsi omnibus religiosis necessarium sit silentium ad perfectionem virtutum, maxime tamen virginibus Deo dicatis et famulabus Iesu Christi [7] est necessarium, ut disciplinam servent silentii. Ita enim *sermo* earum deberet *esse pretiosus,* ita deberent esse verecundae in labiis, ut nunquam nisi in magna necessitate loquerentur. Ideo beatus Hieronymus [8] dicit: « Sit sermo virginis modestus et rarus nec tam eloquentia pretiosus quam pudore ». Hoc etiam consulit philosophus [9] dicens: « Ad summam perfectionem volo te esse breviloquum, rariloquum et submissa voce loquentem ». — Audi, verbosa famula, audi, virgo clamorosa et garrula: certe, ut possis consuescere tenere silentium, deberes facere, sicut fecit Agathon abbas, de quo legitur in Vitis Patrum [10], « quod lapidem in ore suo per triennium mittebat, donec taciturnitatem disceret ». Alliga et tu lapidem ad linguam, affige linguam tuam ad palatum, *pone digitum super os tuum* [11], ut possis taciturnitatem addiscere; quia magnum dedecus sponsae Christi est, ut cum alio quam cum sponso suo Iesu Christo velit sermonem habere.

Notandc...

Exemplc...

Exhorta...

5. Loquere ergo raro et pauca et breviter, loquere cum timore et pudore, immo *in tua causa*

---

[1] Iac. 1, 26. — Superius Vat., refragantibus B C D F, pro *tanta mala* substituit *cuncta mala,* et pro *Certe audeo dicere: Frustra ille* ponit *Certe frustra audeo dicere, quod ille.*

[2] Luc. 1, 34: Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud etc.; ibid. v. 38: Dixit autem Maria: Ecce, ancilla Domini etc.; ibid. v. 40: Et salutavit Elisabeth etc.; ibid. v. 46: Et ait Maria: Magnificat etc. Ibid. c. 2, 48: Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ioan. 2, 3: Dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent; ibid. v. 5: Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. Cfr. Bernard., Serm. in Dominica infra octavam Assumtionis B. M. Virg. n. 10. — Superius post *O Iesu Christi sponsae* fide B C D F addidimus *amabiles, intuemini dominam vestram atque meam.* Subinde pro *Quantae taciturnitatis* (ita B C D F) Vat. *Quantae maturitatis.*

[3] Psalm. 118, 59: Cogitavi vias meas. — Inferius ex B C D F supplevimus *quam modicus profectus.*

[4] Psalm. 38, 3.

[5] Cap. 3, 31. Bernard., Epist. 78. n. 4: Iuge quippe silentium et ab omni strepitu saecularium perpetua quies cogit caelestia meditari. — Superius post *et non loquatur* B C prosequuntur *Theutonicum; non videtur, quod sit Theutonicus.*

[6] Vers. 28. Cfr. infra pag. 119, nota 2. — Superius pro *in religioso homine valet* fide C D F substituimus *religioso homini valet,* et pro *consolatorem et collocutorem* (ita C D F) Vat. *consolationem et consolatorem.*

[7] Ita B C D F, Vat. *virginibus dedicatis Iesu Christo.* Inferius pro *verecundae in labiis* C *verecundae in verbis.* — Subinde respicitur I. Reg. 3, 1: Sermo Domini erat pretiosus.

[8] Epist. 1. in Appendice (cfr. supra pag. 112, nota 2.), c. 19: Sit autem sermo virginis prudens, modestus etc. Pro *modestus* (ita B C) Vat. *modicus.*

[9] Senec., Epist. 40. in fine: Haec [verba] autem, etiam si aderunt et poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt; nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit, ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum haec erit, tardiloquum te esse iubeo. Cfr. tom. VI. pag. 43, nota 2. Codd. A E legunt *Philosophus VIII. Ethicorum;* in hoc libro Aristoteles, agens de amicitia, hanc sententiam non habet. Pro *Ad summam perfectionem* C D F *Ad perfectionis summam.* Vat., refragantibus B C D F, omittit *rariloquum* et *loquentem.*

[10] Libr. V. libello 4. n. 7. (ed. Migne, Patrol. Lat. tom. 73, col. 865). Pro *disceret* (ita B C F cum textu originali) Vat. *addisceret.* — Superius pro *ut possis consuescere tenere silentium, deberes facere* (ita C F) B *ut possis consuescere, certe silentium deberes habere et facere,* Vat. *ut possis assuescere silentio, debes facere.*

[11] Iudic. 18, 19.

vix loquere[1]. Tege faciem tuam velo verecundiae, consue labia filo disciplinae, et sermo tuus sit brevis, pretiosus et utilis, sit modestus et humilis. Loquere, famula Dei, raro et parum, quia *in multiloquio non deerit peccatum*[2]. Non loquaris verbum otiosum, quia *de omni verbo otioso, quod locuti fuerint homines, reddent rationem in die iudicii.* « *Verbum otiosum* est, ut dicit Glossa, quod sine necessitate dicitur proferentis, aut utilitate audientis ». Semper igitur melius est et utilius tacere quam loqui, « quia, dicit sapiens[3], locutum me esse, aliquando poenituit, tacuisse vero, nunquam ».

Capitulum V.

De studio orationis.

1. Supra modum sponsae Christi cupienti proficere necesse est, ut assiduis orationum studiis et devotionibus animum suum exerceat, quia revera religiosus indevotus et tepidus[4], orationem non frequentans assidue, non solum est miser et inutilis, quinimmo coram Deo mortuam fert animam in vivo corpore. Cum enim tantae efficaciae sit devotionis virtus, ut ipsa sola maligni hostis devincat tentamenta et versutias, qui solus famulam Dei impedit, ne sursum ad caelum ascendat; non est mirum, quod tentationibus frequenter miserabiliter succumbat qui studium orationis assidue non frequentat. Unde beatus Isidorus[5] dicit: « Hoc est remedium eius qui vitiorum tentamentis aestuat: quoties quolibet vitio tangitur, toties se ad orationem subdat, quia frequens oratio vitiorum impugnationem exstinguit ». Et hoc est quod Dominus in Evangelio[6] dicit: *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem.* — Est autem tantae virtutis devota oratio, ut ad omnia valeat et in omni tempore homo possit per eam lucrari: in hieme et aestate, in sereno et pluviali tempore, de nocte et de die, festivis diebus et ferialibus, in infirmitate et sanitate, in iuventute et senectute, stando, sedendo et eundo, in choro et extra chorum; immo quandoque una hora lucratur plus orando, quam valeat totus mundus, quia modica oratione devota acquirit homo regnum caelorum. Ut autem cognoscas, quomodo et qualiter orare debeas, quantum mihi Dominus donaverit, te informabo, licet ego in hoc negotio[7] magis indigeam informari quam tu.

[Margin: ...ericulum ...giosi in... ...oti.]
[Margin: ...tio reme... ...m contra ...tationes.]
[Margin: ...er eam ...mper et ...ia lucra... possunt.]

2. Scias itaque, Deo digna famula, quod ad perfectam orationem tria tibi sunt necessaria. Primum est, quando in oratione constituta fueris, tunc, erecto corpore et erecto corde, omnibus clausis sensibus, debes sine strepitu ex *amaro*[8] *et contrito corde de omnibus miseriis tuis cogitare*, scilicet *praesentibus*, *praeteritis* et *futuris*. — Primo siquidem debes sollicite cogitare, quam magna et quam multa peccata omnibus diebus vitae tuae *commisisti*, quam multa et quam magna bona in saeculo et in Ordine *omisisti*, quam multam et quam magnam Creatoris tui gratiam frequenter *amisisti*[9]. — Debes etiam cogitare, quam *longe* facta es a Deo per peccatum, quae aliquando fueras *prope*; quam *dissimilis* facta es Deo, quae aliquando fueras valde *similis*[10]; quam *pulcra* aliquando eras in anima, quae modo valde *turpis* es et foeda. — Debes cogitare, quo *tendas* per peccatum, quia *ad portas inferni*; quid tibi *occurret*, quia tremendus *dies iudicii*; quid pro his omnibus tibi *dabitur*, quia *aeternae mortis incendium*. — Et statim pro his omnibus debes cum publicano pectus tuum percutere[11], cum propheta David debes *rugire a gemitu cordis tui*, et cum Maria Magdalena debes *lacrymis rigare pedes* Domini

[Margin: Tria requiruntur ad perfectam orationem. Quoad primum ponitur triplex deploratio.]
[Margin: Quoad praeterita tria deploranda.]
[Margin: Item, quoad praesentia.]
[Margin: Item, quoad futura.]
[Margin: Hortatio.]

---

[1] Eccli. 32, 10.

[2] Prov. 10, 19. — Sequitur Matth. 12, 36, ubi Glossa *interlinearis* (ex Hieron.) apud Lyranum: *Verbum otiosum*, quod sine utilitate loquentis dicitur et audientis. Cfr. etiam Glossa *ordinaria* (ex Gregor., VII. Moral. c. 17. n. 58. et I. Homil. in Evang. homil. 6. n. 6.) apud Strabum: Otiosum verbum est, quod aut utilitate rectitudinis aut ratione iustae necessitatis caret.

[3] Xenocrates, ut refert Valerius Maximus, VII. Dictorum factorumque memorabilium, c. 2. ab externis n. 6. S. Arsenius, ut ex Simeone Metaphraste Surius in ipsius vita (29 Iulii) § 34. refert, canere solebat: Me saepe poenituit dixisse, nunquam autem tacuisse. Cfr. Ambros., I. de Officiis, c. 2. n. 5: Quamplures vidi loquendo peccatum incidisse, vix quemquam tacendo.

[4] Ex B C D F supplevimus *religiosus indevotus et tepidus*. Inferius B C F omittunt *efficaciae*, ubi in F pro *tantae* secunda manus substituit *tanta*.

[5] Libr. III. Sentent. c. 7. n. 1. Textus originalis voci *quoties* praefigit *ut*.

[6] Matth. 26, 41; Marc. 14, 38; Luc. 22, 40. et 46. — Inferius post *pluviali tempore*, refragantibus B C D F, Vat. prosequitur *immo in quacumque hora lucratur homo oratione devota plus, quam valeat totus mundus, quia tali oratione acquirit homo regnum caelorum.*

[7] Vat., contradicentibus B C D F, *in hac parte et in hoc negotio.*

[8] Vat. cum nonnullis codd. *ex amore.*

[9] Cfr. supra Opusculum I. de Triplici Via, c. 2. n. 2, ubi etiam seqq. tanguntur. — Superius post *magna bona* B C D F addunt *tua.*

[10] Respiciuntur verba ex Bernardi operibus supra pag. 30, nota 4. allegata. — Inferius pro *foetida* fide C et textus citati opusculi substituimus *foeda.*

[11] Luc. 18, 13: Percutiebat pectus suum dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori. — Duo seqq. loci sunt Ps. 37, 9: Rugiebam a gemitu cordis mei, et Luc. 7, 38: Lacrymis coepit rigare pedes eius. — Inferius post *quia sine modo* B C F prosequuntur *tuum Sponsum, sine modo tuum Dominum, sine modo tuum dilectum Iesum offendisti.*

Iesu; nec debes aliquem modum habere in lacrymis, quia sine modo tuum dilectum Iesum offendisti. Et hoc est quod ait beatus Isidorus[1]: « Cum Deo in oratione assistimus, gemere et flere debemus, reminiscentes, quam gravia sunt quae commisimus, quam dura inferni supplicia, quae timemus ». Et huiusmodi lacrymosae meditationes debent tuae orationis esse principium.

Quoad secundum requiritur gratiarum actio.

3. Secundum, quod sponsae Dei in oratione est necessarium, est *gratiarum actio*, ut videlicet suo Creatori cum omni humilitate grates referat pro beneficiis ab eo iam receptis et adhuc recipiendis. Et hoc consuluit Paulus Apostolus ad Colossenses quarto[2], dicens: *Orationi instantes, vigilantes in ea in gratiarum actione.* Nihil enim est, quod hominem ita dignum reddit divinis muneribus, sicut semper Deo gratias reddere et agere pro receptis donis. Unde beatus Augustinus scribens ad Aurelium[3] dicit: « Quid melius animo geramus et ore promamus et calamo exprimamus quam *Deo gratias?* Hoc nec dici brevius nec audiri laetius nec intelligi grandius nec agi fructuosius potest ». — Debes ergo in oratione posita cum gratiarum actione meditari, quia Deus hominem te fecit, quia Christianam te fecit, quia innumerabilia peccata tibi indulsit; quia in multa peccata incidisses, si Dominus te non custodivisset[4]; quia in saeculo te mori non permisit, quia ad altissimam et perfectissimam religionem te elegit et quia sine labore tuo te pavit et pascit; quia pro te homo factus est, circumcisus et baptizatus est; quia pro te pauper et nudus, humilis et despectus factus est, quia propter te ieiunavit, esurivit, sitivit, laboravit et fatigatus est; quia propter te ploravit, sudorem sanguineum sudavit, te sanctissimo corpore suo cibavit, pretiosissimo sanguine suo potavit; quia propter te colaphizatus est, consputus et derisus est, flagellatus est; quia propter te crucifixus est, vulneratus est, morte turpissima et amarissima occisus est et sic te redemit[5]; quia sepultus, resurrexit, ad caelos ascendit, Spiritum sanctum dedit et quia tibi et omnibus suis electis regnum caelorum dare promisit. — Talis gratiarum actio supra modum utilis est in oratione, nec sine ea aliqua potest valere oratio. Nam « ingratitudo, ut dicit beatus Bernardus[6], est ventus urens, exsiccans fontem pietatis, rorem misericordiae et fluenta gratiae ».

Memoratio beneficiorum Dei plurimorum.

Notandum.

Quoad tertium requiritur perfecta recollectio intentionis.

4. Tertium, quod ad perfectionem orationis necessario requiritur, est, ut animus tuus *nihil aliud in oratione cogitet* praeter id solum, quod precaris[7]. Valde enim indecens est, ut quis cum Deo loquatur ore et aliud meditetur corde, ut dimidium cor dirigatur in caelum, et dimidium retineatur in terra; et talis oratio nunquam exauditur a Domino. Unde super illo verbo Psalmi[8]: *Clamavi in toto corde meo; exaudi me, Domine;* dicit Glossa: « Divisum cor non impetrat ». Debet enim famula Dei tempore orationis cor suum ab omnibus exterioribus curis, ab omnibus mundanis desideriis, ab omnibus carnalibus amoribus revocare ad interiora et illi soli in toto corde et tota mente intendere, ad quem suam orationem dirigit. Et hoc consuluit tibi Sponsus tuus Iesus in Evangelio[9], dicens: *Tu autem, cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum.* Tunc *cubiculum es ingressa,* quando omnes cogitationes, omnia desideria, omnes affectiones tuas in secretum cordis tui revocasti; tunc *clausisti ostium tuum,* quando sic diligenter cor tuum custodis, ut per nullas cogitationes tuas phantasticas possis in devotione impediri. « Oratio enim, ut dicit Augustinus[10], est conversio mentis in Deum, per pium et humilem affectum ».

Exhortatio.

5. *Audi*, o beatissima mater, audi, o famula Iesu Christi, *et inclina aurem tuam ad verba oris mei*[11]. Noli falli, noli decipi, non amittas magnum tuae orationis fructum, non perdas suavitatem, non frustreris dulcedine, quam in oratione haurire debes:

---

[1] Libr. III. Sentent. c. 7. n. 5, ubi textus originalis *sint* pro *sunt* et *dira* pro *dura.* — Inferius post *Et huiusmodi* Vat. cum nonnullis codd. legit *lacrymosae cogitationes meditationis debent esse principium.*

[2] Vers. 2: Orationi *instate* etc. — Superius ex B C supplevimus *et adhuc recipiendis;* pro *consuluit* D E F *consulit.*

[3] Epist. 41. (alias 77.) n. 1.

[4] Cfr. supra pag. 6, nota 4. et pag. 41, nota 7. in fine. — Inferius loco *pro te pauper* B C F *propter te pauper.*

[5] Vat. cum nonnullis codd. *derisus et flagellatus est, vulneratus et crucifixus est, mortem turpissimam et amarissimam sustinuit.*

[6] Serm. 51. in Cant. n. 6; cfr. supra pag. 40, nota 6. — Superius pro *Talis gratiarum actio* (ita B C) Vat. *Est enim gratiarum actio*, omisso subinde post *utilis* verbo *est.*

[7] Ita B C D, Vat. *precatur,* quae etiam subinde pro *dirigatur* et *retineatur* (ita B C F) substituit *dirigat* et *maneat.*

[8] Psalm. 118, 145. — Glossa in hunc locum est *interlinearis* apud Lyranum: Mens divisa non impetrat. Cfr. August., Enarrat. in Ps. 118. Serm. 29. n. 1: Est autem *clamor cordis* magna cogitationis intentio, quae cum est in oratione, magnum exprimit desiderantis et petentis affectum, ut non desperet effectum. Tunc porro *in toto corde clamatur,* quando aliunde non cogitatur. Tales orationes rarae sunt multis, crebrae autem paucis, omnes vero utrum cuiquam nescio etc. In Glossa post *impetrat* Vat. contra B C D F et textum originalem addit *quod petit.*

[9] Matth. 6, 6, quem locum August., II. de Serm. Domini in monte, c. 3. n. 11, ita exponit: Quae sunt ista *cubicula* nisi ipsa corda, quae in Psalmo [4, 5.] etiam significantur, cum dicitur: *Quae dicitis in cordibus vestris et in cubilibus vestris compungimini?...* Parum est intrare in cubicula, si *ostium* pateat importunis, per quod ostium ea quae foris sunt, improbe se immergunt et interiora nostra appetunt... *Claudendum est* ergo *ostium,* id est carnali sensui resistendum est, ut oratio spiritualis dirigatur ad Patrem, quae fit in intimis cordis, ubi oratur Pater *in abscondito.* — Superius pro *consuluit* D E F *consulit.* Inferius pro *in secretum* (ita B C) Vat. *in secreto.*

[10] Libr. de Spiritu et anima (inter opera August.), c. 50.

[11] Psalm. 44, 11, ubi tamen omittitur *ad verba oris mei,* de quo cfr. Ps. 77, 1: Inclinate aurem vestram in verba oris mei.

io est fe- hausorium.

Oratio enim hausorium est, quo Spiritus sancti gratia hauritur de fonte supereffluentis dulcedinis illius beatissimae Trinitatis. Et hoc expertus erat ille devotissimus propheta David, qui dicebat[1]: *Os meum aperui et attraxi spiritum. Os meum aperui*, dicit Glossa: « Orando, quaerendo, pulsando », *et attraxi spiritum*, dicit Glossa: « Id est hausi ». — Nunquid iam non dixi tibi, quid sit oratio? Audi iterum: « Oratio est conversio mentis in Deum ».

conversio entis in Deum.

Vis scire, quomodo mentem tuam in Deum debeas convertere? Intende. Cum stas in oratione, totam debes temetipsam colligere et cum dilecto tuo in cubiculum cordis tui ingredi et sola cum solo morari, omnium exteriorum oblivisci et toto corde, tota mente, toto affectu, toto desiderio, tota devotione debes te levare supra te[2].

otandum.

Nec debes ab oratione spiritum relaxare, sed tamdiu per devotionis ardorem sursum ascendere, donec ingrediaris *in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei*[3], et ibi utcumque cordis oculo dilecto tuo viso et utcumque *degustato, quam suavis est Dominus*, et *quam magna multitudo dulcedinis eius*, in amplexus eius ruas, impressis labiis intimae devotionis oscula figas, ut sic tota a te alienata, tota in caelum rapta, tota in Christum transformata, non valeas cohibere spiritum tuum, sed exclames cum propheta David[4] et dicas: *Renuit consolari anima mea; memor fui Dei et delectatus sum.*

6. Ut autem cor tuum, mater carissima, per devotionem orationis sublimius elevetur et ferventius ad Deum[5] inflammetur, nota diligenter, quod tribus de causis in mentis alienationem deducimur: aliquando prae magnitudine *devotionis*, aliquando prae magnitudine *admirationis*, aliquando prae magnitudine *exsultationis*.

es causae enationis mentis.

De causa prima.

7. Dico, quod aliquando fit prae magnitudine *devotionis*, « ut mens semetipsam non capiat et supra semetipsam elevata in alienationem transeat[6] », « quando tanto caelestis desiderii igne succendimur, ut omne, quod foris est, vertatur in amaritudinem et fastidium, et amoris intimi flamma ultra humanum modum excrescat, quae animam ad cerae similitudinem liquefactam in se ipsa deficere faciat, ad instar fumi aromatum in superna elevet et ad summa emittat ». Et tunc cogimur exclamare cum Propheta[7] et dicere: *Defecit caro mea et cor meum, Deus cordis mei, et pars mea Deus in aeternum.*

De secunda.

8. Item, aliquando fit prae magnitudine *admirationis*, « quando divino lumine mens irradiata et summae pulcritudinis admiratione suspensa, tam vehementi stupore concutitur, ut a suo statu funditus excutiatur et in modum *fulguris coruscantis*, quanto profundius per despectum sui invisae pulcritudinis respectu in ima deiicitur, tanto sublimius tantoque celerius per summorum desideriorum ardorem relevata et super semetipsam rapta, in sublimia elevatur[8] ». Et tunc cogitur exclamare cum illa sanctissima Esther: *Vidi te, domine, quasi Angelum Dei, et conturbatum est cor meum prae timore gloriae tuae. Valde enim mirabilis es, domine, et facies tua plena est gratiarum.*

De tertia.

9. Item, aliquando fit prae multitudine *exsultationis*, « quando intima illa internae suavitatis abundantia potata, immo plene inebriata, quid sit, quid fuerit, penitus obliviscitur et in supermundanum quendam affectum sub quodam mirae felicitatis

---

[1] Psalm. 118, 131. — Glossa in hunc locum est *ordinaria* ex August., Enarrat. in Ps. 118. serm. 27. n. 4: *Aperuit os* petendo, quaerendo, pulsando, et sitiens hausit spiritum bonum, unde faceret quod per se ipsum non poterat etc. Cfr. Petr. Lombard. in hunc locum. Mutilam lectionem Vat. *Os meum aperui dicit, et hausi* correximus ex B C F.

[2] Respicitur Thren. 3, 28: Sedebit solitarius et tacebit, quia levavit super se; cfr. supra c. 4. n. 3. in fine. — Superius pro *totam debes temetipsam colligere* (ita B, cui consentiunt C F, qui tamen voci *debes* praefigunt *tu*) Vat. *tu totam debes in te ipsam convertere et colligere*, quae etiam pro *toto corde* (ita D F) substituit *toto corpore.*

[3] Psalm. 41, 5. — Duo seqq. loci sunt Ps. 33, 9. et 30, 20. — Pro *utcumque cordis oculo* (ita B C D) Vat. *utroque cordis oculo*, et pro *utcumque degustato* B C F *utcumque degustando.*

[4] Psalm. 76, 3. et 4. Pro *delectatus sum* B F *delectata sum.* — Superius voci *transformata* Vat. contra B C D F praefigit *reformata et.*

[5] Ita B C F, Vat. *per devotionis orationem in sublimius elevetur et ferventius in Deum.* Subinde pro *deducimur* B F *adducimur*, C *abducimur*, et pro *prae magnitudine*, quod fide B C D F ter posuimus, Vat. *per magnitudinem* (idem occurrit in n. 7. et 8.). Pro nostra lectione est etiam Richard. a S. Vict., V. Beniamin maior, c. 5, cuius doctrina in seqq. proponitur: Tribus autem de causis, ut mihi videtur, in mentis alienationem abducimur. Nam modo prae magnitudine devotionis, modo prae magnitudine admirationis, modo vero prae magnitudine exsultationis fit, ut semetipsam mens omnino non capiat et supra semetipsam elevata in abalienationem transeat.

[6] Richard. a S. Vict. in fine notae praecedentis allegatus. Loc. cit. affert Richard. etiam ea quae sequuntur. Textus originalis substituit *succenditur* pro *succendimur* (ita B C, F *succendamur*), omittit *omne quod... et fastidium, et* ac pro *in se ipsa deficere faciat, ad instar fumi aromatum* (cfr. Apoc. 8, 4, iuxta versionem in Expos. in Apoc., quae est inter opera Ambros.) ponit *a pristino statu penitus resolvat, et ad instar fumi attenuatam* (F *adthymiatam?*). Pro *quando tanto caelestis desiderii igne succendimur* Vat. *quando tota igne caelestis desiderii succenditur*, quae etiam in fine (contra B C F et textum originalem) legit *ad summam patriam emittat.*

[7] Psalm. 72, 26. — Vat. cum nonnullis codd. *Et tunc cum Propheta exclama et dic.*

[8] Richard. a S. Vict., loc. cit. Respicitur Ezech. 1, 14: In similitudinem *fulguris coruscantis.* Pro *per summorum desideriorum ardorem relevata* (B C *reversata*) textus originalis *per summorum desiderium reverberata.* Pro *per despectum sui invisae pulcritudinis* Vat. cum nonnullis codd. *pro despectu sui visae pulcritudinis* et *in sublime elevatur* pro *in sublimia elevatur.* — Sequitur Esther 15, 16. seq.

statu rapta transformatur[1] ». Et tunc cogitur exclamare et dicere illud Prophetae: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini. Cor meum et caro mea exsultaverunt in Deum vivum.*

10. Sic ergo debet famula Dei exercere animum Exhortatio. suum in studium orationis devotae et discere per frequentem orationis usum[2], per mundati et purificati cordis oculum, per infatigabilem devotionis spiritum, qualiter efficiatur idonea ad contemplanda divina et Notandum. degustandam divinae dulcedinis suavitatem. Non enim decet animam insignitam Dei imagine, decoratam Dei similitudine, redemptam Dei sanguine, capacem beatitudinis[3] volitare circa ista temporalia, sed *ascendere* debet *super Cherubim et volare super pennas ventorum*, id est ordines Angelorum, ad contemplandam ipsam Trinitatem et Christi humanitatem, et meditari gloriam et laetitiam supernorum civium, scilicet Angelorum et Sanctorum omnium. — Sed qui Deplora[te] neglige[ntiam] religioso[rum] in orati[one] facien[da]. sunt hodie, qui huiusmodi meditationibus vacent, qui sint exploratores gaudii caelestis, qui corde et animo conversentur in caelis[4]? Rari sunt. Unde bene potest dici de quibusdam religiosis illud verbum, quod beatus Bernardus[5] dicit: « Quorum studium deberet esse devotione caelos penetrare, mente circuire supernas mansiones, salutare Apostolos et choros Prophetarum Martyrumque admirari triumphos, omnibus his postpositis, turpi se mancipant corporis servituti ad obediendum carni, ad satisfaciendum gulae et ventri ».

Capitulum VI.

De passionis Christi memoria.

1. Quoniam devotionis fervor per frequentem Commendatur haec memoria. Christi passionis memoriam nutritur et conservatur in homine, ideo necesse est, ut frequenter, ut semper[6] oculis cordis sui Christum in cruce tanquam morientem videat qui devotionem in se vult inexstinguibilem conservare. Propter hoc Dominus dicit in Levitico[7]: *Ignis in altari meo semper ardebit, quem nutriet sacerdos subiiciens ligna per singulos dies.* Audi, mater devotissima: *Altare Dei* est cor tuum; in hoc altari debet semper ardere *ignis* fervidae devotionis, quem singulis diebus debes *nutrire* per *ligna* crucis Christi et memoriam passionis ipsius. Et hoc est quod dicit Isaias propheta[8]: *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris;* ac si diceret: quicumque desiderat a Deo aquas gratiarum, aquas devotionis, aquas lacrymarum, ille hauriat de fontibus Salvatoris, id est de quinque vulneribus Iesu Christi.

2. Accede ergo tu, o famula, pedibus affectio- Exhortatio. num tuarum ad Iesum vulneratum, ad Iesum spinis coronatum, ad Iesum patibulo crucis affixum, et cum beato Thoma Apostolo non solum intuere in *manibus eius fixuram clavorum*, non solum mitte *digitum tuum in locum clavorum*, non solum mitte *manum tuam in latus eius*[9], sed totaliter per ostium lateris ingredere usque ad cor ipsius Iesu, ibique ar- Notand[um]. dentissimo Crucifixi amore in Christum transformata, clavis divini timoris confixa, lancea praecordialis dilectionis transfixa, gladio intimae compassionis transverberata, nihil aliud quaeras, nihil aliud desideres, in nullo alio velis consolari, quam ut cum Christo tu possis in cruce mori. Et tunc cum Paulo Apostolo[10] exclames et dicas: *Christo confixus sum cruci. Vivo iam non ego, vivit vero in me Christus.*

3. Debes autem per hunc modum passionem Medita[tio] quatuor [con]ditiones [pas]sionis [Chri]sti. Christi in memoria habere, ut cogites, quoniam[11] passio eius fuit *ignominiosissima*, *acerbissima*, *generalissima* et *diuturnissima*. — Primo considera, De prim[a]. Deo digna famula, quam mors Iesu Christi sponsi tui fuit *ignominiosissima.* Fuit enim *crucifixus* tanquam fur et latro. Nulli enim in lege veteri[12] tali

---

[1] Richard. a S. Vict., loc. cit. Textus originalis post *obliviscitur* addit *et in abalienationis excessum tripudii sui nimietate traducitur* et pro *rapta* [F *raptu*, B C D *raptum*] *transformatur* substituit *raptim transformatur*. — Subinde allegatur Ps. 83, 2. seq.

[2] Ita B C F, Vat. *animum suum ex devota in Deum oratione et ducere per frequentem ordinis versum*, quae etiam inferius pro *qualiter efficiatur* (ita B C D F) substituit *quatenus efficiatur*.

[3] Respiciuntur verba Bernardi supra pag. 30, nota 8. et pag. 36, nota 3. allata. — Sequitur Ps. 17, 11. — Pro *volitare* (ita D F) Vat. *volutari*.

[4] Phil. 3, 20: Nostra autem conversatio in caelis est.

[5] Serm. 35. in Cant. n. 3. Textus originalis hinc inde plura interserit.

[6] Ita B C F, Vat. *ideo est dicendum consequenter, ut semper*.

[7] Cap. 6, 12. Vulgata omittit *meo*. Gregor., XXV. Moral. c. 7. n. 15, hunc locum explicans dicit: *Altare* quippe Dei est cor nostrum, in quo iubetur *ignis semper ardere*, quia necesse est, ex illo ad Dominum caritatis flammam indesinenter ascendere. Cui *per singulos dies sacerdos ligna subiiciat*, ne exstinguatur etc.

[8] Cap. 12, 3. — Inferius ex B C D E F supplevimus *aquas devotionis*.

[9] Ioan. 20, 25. et 27. Vat., refragantibus B C D F, omittit *non solum mitte digitum tuum in locum clavorum*. — Inferius pro *clavis divini amoris confixa* [D *infixa*, Vat. *affixa*] ex B C F substituimus *clavis divini timoris confixa;* Vat. subinde contra B C D F omittit *gladio*.

[10] Gal. 2, 19. et 20. Pro *confixus sum* B C *confixa sum*.

[11] Cod. B *quomodo*.

[12] Cfr. Num. 25, 4; Deut. 21, 22. seq. (Gal. 3, 13.); II. Reg. 21, 1-9; Esther 7, 10. et 9, 13. seq. — Superius pro *Fuit enim crucifixus* B C *Fuit enim cruci affixus*.

morte puniebantur nisi pessimi et sceleratissimi et Ratio 2. fures et latrones. — Adhuc attende Christi maiorem ignominiam. Fuit enim in *loco turpissimo et vilissimo* crucifixus, scilicet in monte Calvariae[1], ubi multa ossa et cadavera mortuorum iacebant. Ille siquidem locus erat morti damnatorum deputatus, et ibi decollabantur et suspendebantur non alii nisi Ratio 3. pessimi homines. — Adhuc vide Christi maiorem ignominiam, quia inter latrones *tanquam latro* suspenditur et in medio tanquam *princeps latronum.* Unde Isaias[2] dicit: *Cum sceleratis reputatus est.* — Ratio 4. Adhuc intuere Sponsi tui maiorem ignominiam, quia *aëri deputatus est* et inter caelum et terram suspensus, ac si non esset dignus vivere aut mori in terra. O digna indignatio et iniuria! Domino orbis terrarum totus negatus est orbis, vilius in mundo nihil aestimatum est Domino mundi. Sic ergo fuit mors Filii Dei ignominiosissima propter *genus* mortis, quia in patibulo suspensus; propter *socios* mortis, quia *cum iniquis deputatus*[3] et condemnatus; propter *locum* mortis, quia in monte Calvariae foetidissimo crucifixus.

4. O bone Iesu, o benigne Salvator, quia non ...ectus ad ...ristum. semel, sed multoties[4] confunderis! Quanto quis pluribus locis confunditur, tanto ignominiosior efficitur mundo; et ecce, tu Domine Iesu, in horto ligaris, in domo Annae alapa caederis, in atrio Caiphae conspueris, in hospitio Herodis illuderis, in via crucem baiulas, in Golgotha crucifigeris. Heu me, heu me, ecce, libertas captivorum capitur, gloria Angelorum illuditur, vita hominum occiditur! O Iudaei miseri, bene implevistis quod promisistis! Dixistis enim[5]: *Morte turpissima condemnemus eum.* Propterea beatus Bernardus[6] dicit: « *Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens;* Filius erat et factus est servus, nec formam servi solum accepit, ut subesset, sed etiam mali servi, ut vapularet, ut poenam solveret, cum culpam non haberet »; et erat non solum *servus servorum Dei,* ut Papa[7], sed etiam *servus servorum diaboli* factus, serviens infima peccata peccatorum expurgando. Nec hoc sibi suffecit, sed mortem omni morte confusibiliorem elegit, ne et tu pati similia formidares. *Humiliavit enim semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*[8], « quae est ignominiosior », ut dicit Glossa.

5. Secundo considera et attende, virgo Deo de- De secunda. vota, quoniam passio Christi[9] fuit *acerbissima.* Crux Ratio 1. enim illa beata membra in se extensa contrahi in dolore mortis non permisit, quod tamen solet esse quoddam levamen et solatium cordibus anxiatis, nec habuit illud reverendum divinum caput, ubi ad dimissionem animae se inclinaret. — Attende adhuc Ratio 2. melius, quam acerba mors Christi fuerit. Quanto quid tenerius[10], tanto patitur gravius; nunquam autem fuit corpus ita tenerum ad sustinendum passiones, sicut corpus Salvatoris. Corpus enim mulieris tenerius est quam corpus viri; caro autem Christi tota virginea fuit, quia de Spiritu sancto concepta et de Virgine nata: igitur passio Christi fuit omnium passionum acerbior, quia omnium virginum tenerior[11]. Si enim ad solam mortis recordationem sic *tristis facta est anima* sua prae teneritudine carnis, ut *sudor* corporis sui fieret *sicut sudor sanguinis decurrentis in terram*[12]; quantus superadditus

---

[1] Matth. 27, 33; Marc. 15, 22; Luc. 23, 33; Ioan. 19, 17. Cfr. Bonav., Comment. in Sap. 2, 19. seq.; Comment. in Ioan. 19, 17. n. 29; Comment. in Luc. 23, 33. n. 39.

[2] Cap. 53, 12. Cfr. Matth. 27, 38; Marc. 15, 27. seq.; Luc. 22, 37. et 23, 33; Ioan. 19, 18. Pro *reputatus* D *deputatus* (vide paulo inferius).

[3] Luc. 22, 37. — Codd. D F *cum iniquis damnatus*, omisso deinde *et condemnatus,* quod etiam B C omittunt. Pro *in monte* B C F *in loco.*

[4] Codd. B C addunt *pro me.*

[5] Sap. 2, 20. — Superius auctoritate B C F supplevimus *capitur* et *illuditur.*

[6] Serm. in Feria 4. Hebdomadae sanctae, n. 10. In principio allegatur Phil. 2, 7. Textus originalis voci *servus* praefigit *tanquam*, et post *ut vapularet* addit *et servi peccati.*

[7] Gregor. Magnus, ut notat Ioan. Diaconus, II. S. Gregorii Magni vita, n. 1, « primus omnium se in principio epistolarum suarum *servum servorum Dei* scribi satis humiliter definivit cunctisque suis successoribus documentum suae humilitatis... quod videlicet hactenus in sancta Romana Ecclesia conservatur, hereditarium reliquit ». — Ex B C F supplevimus *ut Papa.* Subinde pro *sed etiam* (ita F) B C *sed,* D *sed propterea* [*praeterea?*], Vat. *sed propter tria.*

[8] Phil. 2, 8. Glossa allegata est apud Lyranum *interlinearis:* Quia ignominiosior. Cfr. Petr. Lombard., in hunc loc.: « Humiliavit se Christus usque ad incarnationem... usque ad mortem. Et si parum est hoc, aliquid de genere mortis addendum est; mortem autem non quamlibet, sed crucis, quae ignominiosior est ». Ita August., Serm. 304. (serm. 3. in solemnitate Laurentii mart., alias 37. de Diversis) c. 3. n. 3, excepta propositione *quae ignominiosior est,* quam textus originalis omittit, de qua vide ipsius Libr. contra Adimantum Manichaei discipulum, c. 21: Suscipiendo autem *ignominiosissimum* apud homines mortis genus Dominus noster Iesus Christus, hoc est mortem crucis, commendavit nobis... Ut non solum nullam mortem, sed etiam nullum mortis genus christiana libertas, sicut Iudaica servitus, formidaret. — Superius ex B C D F supplevimus *ne et tu pati similia* [C *talia*] *formidares.*

[9] Pro *quoniam passio Christi* (ita B C) Vat. *passio Christi quam,* quae etiam subinde pro *beata* (ita B C F) substituit *benedicta,* et pro *solatium cordibus anxiatis* (ita B C F) ponit *solatium cordis anxiati.*

[10] Ita B C F, Vat. *Quanto quis tenerior.*

[11] Cfr. III. Sent. d. 16: a. 1. q. 2. in corp., ubi S. Doctor ait: Si autem consideretur qualitas sive *conditio patientis*, maxima erat afflictio propter maximam complexionis aequalitatem et propter sensus vivacitatem. Unde quia nullus potuit ei aequari nec in aequalitate complexionis nec in vivacitate sensus, dolor illius omnium dolorum fuit acutissimus. — Superius pro *quia de Spiritu sancto* (ita B C D F) Vat. *et de Spiritu sancto.*

[12] Matth. 26, 38: Tristis est anima mea usque ad mortem. Luc. 22, 44: Et factus est sudor eius sicut guttae etc. — Superius post *mortis recordationem* Vat. contra B C F prosequitur *Christus in sancta anima sua prae teneritudine carnis tantum afflictus est, ut sudor corporis fieret sicut sudor sanguinis decurrentis in terram, quanto superadditus est ei dolor, quanta eum afflixit poena in degustatione acerbissimae mortis et passionis.*

est ei dolor, quanta inflicta poena in degustatione acerbissimae passionis. Ideo beatus Bernardus[1] dicit: « Angustias cordis tui, Domine Iesu Christe, certissime indicabat sudor ille sanguineus, qui orationis tempore de tua sanctissima carne decurrebat in terram ». « Quid fecisti, dulcissime puer, ut ita tractareris? Quid commisisti, o amantissime iuvenis, ut ita iudicareris? Ecce, ego sum causa tui doloris, ego plaga tuae occisionis[2] ». — Ratio 3. Adhuc vide diligentius, quam amara mors Christi fuerit. Quanto quis innocentior, tanto poena ad tolerandum gravior. Si enim Christus propter sua peccata illum dolorem sustinuisset, aliquantulum esset tolerabilior; sed ipse *peccatum non fecit*, sed *nec inventus est dolus in ore eius*[3]. Et hoc ipsum testatur Pilatus, dicens: *Nullam causam mortis invenio in eo.* Ipse enim est *candor lucis aeternae et speculum sine macula Dei maiestatis et imago bonitatis illius*, sicut dicitur Sapientiae septimo.

6. Considera adhuc plenius, quam poenalis fuerit mors dilecti Sponsi tui, Iesu Christi. (De tertia.) Quanto *generalior*, tanto poena acerbior; Christus autem, Sponsus tuus, passus est in omni parte corporis sui, sic quod nullum ita parvum membrum fuerit in eo, quin specialem poenam haberet; nullus ita modicus locus, quin repletus esset amaritudine. *A planta* enim *pedis usque ad verticem* capitis *non fuit in eo sanitas*[4]. Unde prae nimia doloris vehementia clamavit, dicens: *O vos omnes, qui transitis per viam, attendite et videte, si est dolor sicut dolor meus.* Re vera, Domine Iesu Christe, nunquam fuit dolor similis dolori tuo. Tanta enim fuit sanguinis tui effusio, ut totum corpus tuum aspergeretur[5]. — (Affectus ad Christum.) O bone Iesu, o dulcissime Domine! cum non *gutta*, sed sanguinis *unda* ita largiter per quinque partes corporis tui emanaverit de manibus et pedibus in crucifixione, de capite in coronatione, de toto corpore in flagellatione, de ipso corde in lateris apertione; mirum videtur, si quid sanguinis remansit in te. Dic, quaeso, dilecte mi Domine, dic, cum unica tui sacratissimi sanguinis gutta potuisset sufficere ad totius mundi redemptionem, cur tantum sanguinem de corpore tuo effundi permisisti? Scio, Domine, et vere scio, quia propter aliud hoc non fecisti, nisi ut ostenderes, quanto affectu me diligeres.

7. Quid igitur *retribuam Domino pro omnibus, quae retribuit mihi*[6]? (Retribuo memori passioni) « Certe, Domine, quamdiu vixero, memor ero laborum tuorum, quos sustinuisti in praedicando, fatigationum in discurrendo, vigiliarum in orando, lacrymarum in compatiendo, dolorum, convitiorum, sputorum, colaphorum, subsannationum, clavorum et vulnerum; alioquin *requiretur a me sanguis iusti, qui effusus est super terram* ». *Quis igitur dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrymarum*[7], ut possim flere die ac nocte mortem Domini mei Iesu, quam non pro suis, sed pro meis peccatis sustinuit? *Vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra*, sicut dicit Isaias propheta.

8. Ultimo considera et attende diligenter, quia (De quart) mors et passio Christi fuit *diuturnissima*. (Ratio 1.) A prima enim die nativitatis suae usque ad ultimum diem mortis semper fuit in passionibus et doloribus, sicut ipse testatur per Prophetam dicens[8]: *Pauper sum ego et in laboribus a iuventute mea;* et alibi dicit: *Fui flagellatus tota die*, id est toto tempore vitae meae. — Adhuc aliter considera, quam morosa passio Christi fuerit. (Ratio 2.) Ad hoc enim suspensus fuit, ut poena magis duraret, ut dolor non cito finiretur, ut mors protraheretur et sic diutius cruciaretur et fortius vexaretur.

9. Ex his[9] omnibus, quae iam dixi, colligere potes, o virgo Christi, o famula Dei, quam *probrosa*, quam *dolorosa*, quam *universalis*, quam *morosa* fuerit mors et passio dilectissimi Sponsi tui, Iesu Christi. (Corollari) Et haec omnia sustinuit, ut ad suum amorem te accenderet, ut pro omnibus his toto corde, tota anima, tota mente ipsum diligeres[10]. Quid

[1] Serm. de vita et passione Domini (inter opera Bernardi), n. 6. Sermo ille incipit: *Iesum Nazarenum a Iudaeis innocenter condemnatum*, et habetur etiam in operibus Anselmi, nempe Meditat. 9, ex qua supra in Opusculo III. Lignum vitae plura allata sunt, v. g. n. 18. 27. 29. 31. 36. 38. 47. et 48. Textus originalis verbo *decurrebat* [B C F *currebat*] praefigit *guttatim.* Textu originali et B C F repugnantibus, Vat. pro *cordis tui* substituit *corporis tui;* pro *sanguineus* (ita etiam textus originalis) B *sanctissimus*, C F *sanctissimus*, *sanguineus.*

[2] Anselm., Orat. 2. Post *tractareris* textus originalis prosequitur: Quod scelus tuum, quae noxa tua, quae causa mortis, quae occasio tuae damnationis? Ego enim sum tui plaga doloris, tuae culpa occisionis.

[3] Epist. I. Petr. 2, 22. — Duo seqq. loci sunt Ioan. 18, 38. et Sap. 7, 26. — Superius pro *esset tolerabilior*, quibus vocibus Vat. contra B C D F praefigit *ei*, B C F *esset tolerandus*, D *esset tolerandum.*

[4] Isai. 1, 6. — Sequitur Thren. 1, 12.

[5] Ita B C F, Vat. *sanguine aspergeretur*, superius ab ipsa substituto *doloris* pro *sanguinis.*

[6] Psalm. 115, 12. (3.). — Sequitur sententia Bernardi, Serm in Feria 4. Hebdomadae sanctae, n. 11; cfr. Serm. 22. de Diversis, n. 5. et Serm. 43. in Cant. n. 3. In fine respicitur Ezech. 3, 18. 20. et 33, 8; Matth. 23, 35: « Ut veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram ». Pro *sanguis iusti* (ita B C D F, Vat. omittit *iusti*) textus originalis *sanguis iustus*, qui etiam pro *et vulnerum* plura alia substituit. Pro *requiretur* F *requireretur.*

[7] Ier. 9, 1. — Sequitur Isai. 53, 5.

[8] Psalm. 87, 16. et deinde Ps. 72, 14. — Superius pro *diuturnissima* (cfr. supra n. 3.) Vat. contra B C F *diutina*, quae etiam inferius omittit *Ad hoc enim suspensus fuit* (ita B C F).

[9] Codd. B C F *Et ex his.* Inferius pro *universalis* (ita B F) Vat. *vilis*, et *dulcissimi* pro *dilectissimi* (ita B C).

[10] Respicitur Matth. 22, 37: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et in tota anima tua et in tota mente tua ». Et inferius Phil. 2, 7: Semetipsum exinanivit formam servi accipiens. — Subinde pro *tolerandi mortem* Vat. *tollendi mortem.*

enim benevolentius, quam quod Dominus propter servi salutem accipiat servi formam? Quid magis informat hominem ad salutem, quam exemplum tolerandi mortem propter iustitiam et obedientiam divinam? Quid vero magis incitat hominem ad diligendum Deum, quam tanta benignitas, qua pro nobis Filius Dei altissimi absque meritis, immo cum multis nostris demeritis, *posuit animam suam* [1]? Hoc tantae benignitatis est, ut nihil clementius, nihil benignius, nihil amicabilius cogitari possit. Haec benignitas tanto ostenditur maior, quanto pro nobis graviora et abiectiora sustinuit vel pati voluit. *Deus enim, qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non cum illo omnia nobis donavit* [2]? Ex quo invitamur ad ipsum amandum et amatum imitandum.

10. Vae ergo illis qui tantae benignitatis beneficiis sunt ingrati, in quorum animabus nullum mors Christi habet effectum! « Vide, inquit Bernardus [3], caput Christi inclinatum ad osculandum, brachia extensa ad amplexandum, manus perfossas ad largiendum, latus apertum ad diligendum, totius corporis extensionem ad se totum impendendum ». Vae iterum illis qui suis peccatis *rursum Christum in semetipsis crucifigentes, super dolorem vulnerum ipsius dolorem adiiciunt* [4]! Sed vae tertio illis quorum corda ad planctum emolliri non possunt, ad benevolentiam provocari nequeunt, ad boni operis virtutem inflammare non valet tanti sanguinis tanta effusio, tanti pretii tam ingens magnitudo! Certe isti tales *inimici crucis Christi* [5] plus Christum, Dei Filium hodie ad dexteram Dei Patris sedentem in caelis blasphemant, quam olim Iudaei fecerunt in crucis patibulo pendentem. Ad tales, et de talibus Dominus conquerendo, per beatum Bernardum [6] loquitur dicens: « Homo, vide, quid pro te patior; si est dolor, sicut quo crucior; ad te clamo qui pro te morior; vide poenas, quibus afficior; vide clavos, quibus confodior. Cum sit tantus dolor exterior, sed interior planctus est gravior, dum te sic ingratum experior ».

(margin: triplex ra ingra-)

11. Cave igitur, mater, cave, ne tanto ingrata sis beneficio, ne tanto pro te dato indevota sis pretio; sed pone Iesum Christum crucifixum *sicut signaculum super cor tuum* [7], ut, sicut sigillum in cera molli, sic Iesum Sponsum tuum imprimas cordi tuo et dicas cum Propheta: *Factum est cor meum tanquam cera liquescens.* Pone eum etiam *ut signaculum super brachium tuum* [8], ut videlicet nunquam desinas bonum operari, nunquam fatigeris laborare pro nomine Domini Iesu; sed cum omnia operata fueris, tunc primum incipe, quasi nihil feceris. Si autem aliquando aliquid triste, aliquid grave, aliquid taedii, aliquid amaritudinis acciderit, vel certe si aliquando aliquod bonum desipuerit [9], statim recurras ad crucifixum Iesum pendentem in cruce; ibique intuere coronam spineam, clavos ferreos, lanceam lateris; ibique contemplare vulnera pedum et vulnera manuum, vulnera capitis, vulnus lateris, vulnera totius corporis, recolens, quia qui sic pro te passus fuit, qui pro te tanta sustinuit, quantum te amaverit. Crede mihi, quia statim tali intuitu omne triste laetum, omne grave leve, omne taediosum amabile, asperum dulce et suave reperies, sic ut et tu exclamare cum beato Iob [10] incipias et dicas: *Quae prius noluit tangere anima mea, nunc prae angustia,* passionis Christi, *cibi mei sunt,* ac si diceres: bona, quae prius animae meae desipiebant, nunc propter angustiam passionis Christi, quam video, dulcia et delectabilia facta sunt mihi. — Unde legitur [11], quod quidam, cum conversus fuisset ad religionem, multum factus est impatiens propter asperitatem ciborum et ceterarum disciplinarum religionis; et cum sic ex nimia impatientia angustiatus fuisset, procidit ante imaginem Crucifixi

(margin: Admonitio. — Notandum. — Exemplum.)

---

[1] Ioan. 10, 15. — Superius pro *Filius Dei altissimi* (ita B E) Vat. *Dei Filius altissimus.*

[2] Rom. 8, 32. — Superius post *tanto* Vat. cum pluribus codd. addit *magis.*

[3] Hanc sententiam in operibus Bernardi non invenimus. Cfr. supra pag. 41, nota 3. Ex B supplevimus *brachia extensa ad amplexandum.*

[4] Hebr. 6, 6: Rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei. Ps. 68, 27: Super dolorem vulnerum meorum addiderunt. — Inferius vocibus *quorum corda* D F interserunt *dura,* et pro *ad benevolentiam provocari nequeunt* (ita B) C F *ad benevolentiam provocare nequit* (supple ex seqq. *tanti sanguinis tanta effusio*), Vat. *neque ad benevolentiam provocari,* quae etiam subinde post *non valet* prosequitur *tanta effusio sanguinis, effusio tanti pretii, tam ingens magnitudo.*

[5] Respicitur Phil. 3, 18. — Inferius pro *blasphemant* (ita B C F) Vat. *crucifigunt.*

[6] Cfr. supra pag. 40, nota 7. Fr. Mone, Hymni latini medii aevi, p. I. pag. 172, inter hymnos *Bernardo* tributos affert etiam fragmentum cuiusdam carminis *(Bernardus, in persona Christi, prologus primus),* cuius quatuor versiculi (ceteri desunt), uno excepto, conveniunt cum istis qui hic exhibentur; secundus (qui etiam omittitur a S. Bonav., III. Sent. d. 16. a. 2. q. 3. in fine) et quartus tamen omittuntur. Vat. ultimos versiculos sic proponit: Et cum sit tantus dolor interior et exterior, planctus est gravior, cum te sic experior.

[7] Cant. 8, 6. — Sequitur Ps. 21, 15.

[8] Cant. 8, 6. — Subinde respicitur Gal. 6, 9. seq.: Bonum autem facientes, non deficiamus... ergo, dum tempus habemus, operemur bonum etc. — Inferius ante *operari* ex B C F supplevimus *bonum.*

[9] Codd. B C F *desiperet.*

[10] Cap. 6, 7, ubi pro *noluit* Vulgata *nolebat,* et pro *prae angustia* Vat. *propter angustias,* quae etiam post *cibi mei sunt,* omissa explicatione a B C F exhibita, prosequitur *quam dulcia et delectabilia facta sunt.* Cfr. Gregor., VII. Moral. c. 15. n. 18.

[11] Idem legitur in Chronice XXIV Generalium (Analecta Franciscana, tom. III. Quaracchi), sub generali ministro Ioanne de Parma (praedecessore S. Bonaventurae), tit. *Qualiter pavit fratres cibo gloriae.* Cfr. Marc. de Ulyssipone, Chronic. p. II. libr. IV. c. 10. — Inferius pro *multum factus est impatiens* (ita B C) Vat. *in tantum factus est impatiens,* et pro *ex nimia impatientia* C D F *ex humana impatientia.*

et ibi replicare coepit cum multis lacrymis intolerabiles angustias et labores Ordinis, insipiditatem ciborum panis et potus; et statim ex latere imaginis coepit sanguis emanare, et cum ille, fortiter flens, suas angustias replicaret, respondens imago Christi dixit, quandocumque sentiret aliquam asperitatem in cibo vel potu, quod intingeret in salsamento sanguinis Christi.

Capitulum VII.

De perfecta Dei caritate.

1. Superius te, famulam Dei, prout inspiravit Dominus, docui, qualiter animum tuum exercere debeas, ut quasi gradatim ascendere possis et *de virtute in virtutem* proficere [1]. Nunc septimo loco restat dicendum de forma virtutum, scilicet caritate, quae sola ducit hominem ad perfectionem. Ad mortificandum enim vitia, ad proficiendum in gratia, ad consequendum omnium virtutum perfectionem summam nihil dici melius, nihil excogitari potest utilius caritate. Propterea dicit Prosper in libro de Vita contemplativa [2]: « Caritas est vita virtutum, mors vitiorum », et *sicut fluit cera a facie ignis, sic pereunt* vitia *a facie* caritatis. Tantae siquidem virtutis est caritas, quod ipsa sola claudit infernum, sola aperit caelum, sola spem salutis tribuit, sola Deo amabilem reddit. Tantae virtutis caritas est, quod ipsa sola inter virtutes *virtus* nominata est, quam qui habet dives et locuples et beatus est, quam qui non habet pauper et mendicus et miser est [3]. Unde super illo verbo ad Corinthios [4]: *Si caritatem non habuero,* dicit Glossa: « Attende, quanta sit caritas, quae si desit, frustra habentur cetera; si autem adsit, habentur omnia; quam qui habere coeperit Spiritum sanctum habebit ». Et beatus Augustinus [5] dicit: « Si virtus ad beatam vitam nos ducit, nihil esse virtutem omnino affirmaverim nisi summum amorem Dei ». Cum igitur caritas virtus tanta sit, prae cunctis virtutibus caritati est insistendum, et non cuilibet caritati, sed ei solum, qua Deus diligitur super omnia et proximus propter Deum.

Effectus mirabiles caritatis.

2. Qualiter autem Creatorem tuum debeas diligere, ipse Sponsus tuus docet te in Evangelio [6], dicens: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex tota mente tua.* Intende diligenter, famula Iesu Christi dilectissima, quam dilectionem dilectus tuus Iesus requirat a te. Vult certe amantissimus tuus, ut amori suo des totum cor, totam animam tuam, totam mentem tuam, sic ut in toto corde tuo, in tota anima tua, in tota mente tua nullus omnino cum eo partem aliquam possideat. Quid ergo facias, ut certe Dominum Deum tuum *ex toto corde diligas?* Quomodo *ex toto corde?* Audi beatum Ioannem Chrysostomum [7] docentem te: « *Ex toto corde Deum diligere* est, ut ad nullius rei dilectionem magis sit inclinatum cor tuum quam Dei, ut non delecteris in specie mundi amplius quam in Deo, non in honoribus, non in parentibus. Si autem aliquo istorum sit occupatus amor cordis tui, iam non ex toto corde diligis ». Rogo te, ancilla Christi, noli in amore decipi. Certe, si quid amas, quod non in Deo, aut propter Deum amas, iam non ex toto corde diligis. Unde Augustinus [8] dicit: « Domine, minus te amat qui tecum aliquid amat ». Si autem aliquid amas, ex cuius dilectione in amore Dei non proficis, iam non ex toto corde diligis; et si quid diligis, pro cuius amore ea quae Christo teneris, negligis, iam non ex toto corde diligis. Dilige itaque Dominum Deum tuum ex toto corde tuo.

De modo diligendi Deum.

Diligendum est ex toto corde.

3. Non solum ex toto corde, verum etiam *ex tota anima* diligendus est Dominus Deus Iesus

Item, ex tota anima.

---

[1] Psalm. 83, 8: Ibunt de virtute in virtutem. — Superius pro *famulam Dei* C *famula Dei.* Inferius pro *perfectionem summam* F *perfectionis summam.*

[2] Libr. III. c. 13: Caritas est... mors criminum, vita virtutum. — Subinde respicitur Ps. 67, 3: Sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei. — Quod caritas sit forma virtutum, ostendit S. Bonav., III. Sent. d. 36. q. 6.

[3] Respicitur Apoc. 3, 17. seq.: Quia dicis: Quod dives sum et locupletatus et nullius egeo, et nescis, quia tu es miser et miserabilis et pauper etc. August., Serm. 350. (alias 39. de Tempore, vel de Laude caritatis) n. 3: Sine qua [caritate] dives pauper est, et cum qua pauper dives est. Idem Serm. 304. (alias 37. de Diversis, vel Serm. 3. in solemnitate Laurentii martyris) c. 5. n. 4: Sed tunc potest in istis esse virtus invicta, si non sit caritas ficta. Ille ergo dat nobis *veram virtutem,* qui diffundit in nostris cordibus *caritatem* [cfr. Rom. 5, 5.]. Richard. a S. Vict., Adnotatio in Ps. 44: Merito regina virtutum caritas esse dicitur, quia virtutis nomen amittit quae caritati non famulatur. — Superius ex B C D F supplevimus *sola spem salutis tribuit.*

[4] Epist. I. 13, 2. — Glossa integra habetur apud Petr. Lombard. in I. Cor. 13, 1; in Glossa *ordinaria* apud Strabum et Lyranum exhibetur tantum prima pars; ipsa sumta est ex August., in Ioan. Evang. tr. 9. n. 8.

[5] Libr. I. de Moribus Ecclesiae cathol. c. 15. n. 25. — Inferius pro *propter Deum* (ita B C F) Vat. *post Deum.*

[6] Matth. 22, 37; Marc. 12, 30. et Luc. 10, 27. — Inferius pro *Iesu Christi dilectissima* [Vat. *dulcissima*] D F *Iesu Christo dilectissima,* et pro *des totum cor* (ita B C) Vat. *des cor tuum,* quae etiam subinde omittit *in tota anima tua.*

[7] Homil. 42. in Matth. 22, 37. (Op. imperfect.). Textus originalis hinc inde plura interserit. — Pro *docentem te* (ita B C F) Vat. *dicentem.*

[8] Libr. X. Confess. c. 29. n. 40. Cfr. supra pag. 44, nota 2. — Superius ex B C F supplevimus *Rogo te... iam non ex toto corde diligis.* Inferius ante *teneris* excidisse videtur *praestare.*

Christus. Quomodo *ex tota anima?* Audi beatum Augustinum [1] docentem te: « *Ex tota*, inquit, *anima Deum diligere* est ipsum diligere ex tota voluntate sine contrarietate ». Certe tunc ex tota anima diligis, quando non quod tu vis, non quod mundus consulit, non quod caro suggerit, sed quod Dominum Deum tuum scis velle sine contradictione libenter facis. Certe tunc Deum ex tota anima diligis, quando pro amore Iesu Christi animam tuam, si necesse fuerit, morti libenter exponis. Si autem in aliquo istorum negligens fueris, iam non ex tota anima diligis. Dilige ergo Dominum Deum tuum ex tota anima tua, id est, conforma [2] voluntatem tuam voluntati divinae in omnibus.

Item, ex tota mente.

4. Non autem solum ex toto corde, non solum ex tota anima, sed etiam *ex tota mente* dilige Sponsum tuum Dominum Iesum. Quomodo *ex tota mente?* Audi iterum beatum Augustinum [3] te docentem: « Ex *tota*, inquit, *mente Deum diligere* est diligere eum ex omni memoria sine oblivione ».

Capitulum VIII.

De finali perseverantia.

Necessitas perseverantiae.

1. Postquam omnium virtutum quis adeptus est principium, nondum tamen in conspectu Dei apparet gloriosus, nisi virtutum consummatrix adsit perseverantia, quia nullus omnino mortalis, quantumcumque perfectus, laudandus est in vita sua, nisi prius hoc bonum, quod inchoavit, bono et felice fine concludat. Est enim perseverantia finis et « consummatrix virtutum, nutrix ad meritum, mediatrix ad praemium [4] ». Unde beatus Bernardus dicit: « Tolle perseverantiam, nec obsequium nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo praestabit ». Parum enim valeret, hominem fuisse religiosum, fuisse patientem et humilem, fuisse devotum et continentem, Deum dilexisse et ceteras virtutes habuisse, nisi adesset perseverantia. Cum enim omnes virtutes currant, sola perseverantia *accipit bravium* [5]; quia non ille qui incepit, sed *qui perseveraverit salvus erit.* Unde Ioannes Chrysostomus dicit: « Quae utilitas seminum florentium et postea tabescentium »? quasi dicat: penitus nulla.

Admonitio.

2. Si igitur, Christi virgo dilectissima, aliquas bonorum operum habes virtutes, immo quia multas habes virtutes; in his persevera, in his profice, in his usque ad mortem viriliter age Christi militiam, ut cum extrema dies finisque vitae tuae advenerit, pro stipendio et mercede laboris detur tibi corona gloriae et honoris. Unde Iesus Christus, unice tibi dilectus, alloquitur te in Apocalypsi [6], dicens: *Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae.* Haec corona nihil aliud est quam merces vitae aeternae, ad quam adipiscendam inflammari debet desiderium omnium Christianorum. Est enim tam *magna*, ut nullus omnino eam aestimare possit, sicut dicit beatus Gregorius [7], tam *multa*, ut nullus eam dinumerare queat, est denique tam *longa* et durabilis, ut nunquam terminari valeat et finiri. — Ad hanc mercedem, ad hanc coronam invitat te dilectus Sponsus tuus, Iesus Christus in Canticis [8] dicens: *Veni de Libano, sponsa mea, amica mea, veni de Libano, veni coronaberis. Surge* ergo, *amica*

Invitat ad coronam Christus.

---

[1] Serm. 108. in Appendice (alias 53. de Tempore), lib. de Spiritu et anima (inter opera August.), c. 35, lib. de Diligendo Deo (inter opera August.), c. 2, verba Domini *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente* simpliciter ita exponuntur: id est ex toto intellectu tuo, ex tota voluntate tua, ex tota memoria tua; ea vero, quae huic expositioni adiunguntur, scil. *sine errore, sine contrarietate, sine oblivione*, exhibet Innocent. III., Serm. 5. in Communi de uno martyre. Vide quae diximus tom. I. pag. 81, nota 8. et tom. III. pag. 613, nota 7.

[2] Ita B C F, Vat. *et conforma.*

[3] Cfr. supra nota 1. — Superius ex B C F supplevimus *Non solum autem ex toto corde*, et subinde *dilige Sponsum tuum Dominum Iesum. Quomodo ex tota mente?*

[4] Bernard., Epist. 129. n. 2. Ex B C F hunc locum supplevimus. Loc. cit. habetur etiam seq. sententia Bernardi, in qua textus originalis post *obsequium* addit *mercedem habet*, omisso subinde *praestabit;* Vat. contra D F et textum originalem voci *gratiam* praefigit *nec*, quae etiam inferius pro *et ceteras virtutes* (ita B C) habet *et caelicas virtutes.*

[5] Respicitur I. Cor. 9, 24. — Sequitur Matth. 10, 22, quem locum exponens Chrysost., Homil. 33. (alias 34.) n. 5, profert sententiam mox allatam.

[6] Cap. 2, 10. — Inferius pro *merces* (ita B C F) Vat. *praemium*, et *inflammare te* pro *inflammari.*

[7] Libr. II. Homil. in Evang. homil. 37. n. 1: Si consideremus, fratres carissimi, quae et quanta sunt quae nobis promittuntur in caelis, vilescunt animo omnia, quae habentur in terris... Quae autem lingua dicere vel quis intellectus capere sufficit illae supernae civitatis quanta sint gaudia etc. Cfr. supra pag. 58, nota 10; pag. 60, nota 3. et pag. 62, nota 3. Libr. I. Homil. in Evang. homil. 9. n. 2: Pauca quippe bona sunt omnia praesentis vitae, quamlibet multa esse videantur, comparatione retributionis aeternae. Sed tunc fidelis servus super multa constituitur, quando, devicta omnis corruptionis molestia, de aeternis gaudiis in illa caelesti sede gloriatur etc. Vide supra Opusculum II. Soliloq. c. 4. n. 1. in fine.

[8] Cap. 4, 8, ubi Vulgata et Vat. omittunt *amica mea*, quod habent B C D F. Ibid. 2, 10: Surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea, et veni. — Inferius respicitur Apoc. 19, 9: Beati, qui ad coenam nuptiarum Agni vocati sunt. Matth. 22, 4: Dicite invitatis: Ecce, prandium meum paravi... et omnia parata. Cfr. Luc. 14, 17. — De propositione *tota caelestis curia te exspectat*, vide supra Opusculum II. Soliloq. c. 4. n. 3. in fine.

Dei, sponsa Iesu Christi, *columba* Regis aeterni, *veni, propera* ad nuptias Filii Dei, quia tota caelestis curia te exspectat, quia *omnia sunt parata.*

Tria in caelo iam parata.

3. Est enim paratus *speciosus servus* et nobilis, ut tibi serviat; *cibus pretiosus* et delectabilis, ut te reficiat; *societas dulcis* et praeamicabilis[1], ut tibi congaudeat. — *Surge* ergo *et propera* festinanter ad nuptias, quia ibi est paratus *servus speciosus,* qui tibi serviat. Iste servus non est alter nisi coetus angelicus, immo ipse aeterni Dei Filius, sicut ipse de se ipso testatur in Evangelio[2] dicens: *Amen dico vobis, quia praecinget se et faciet illos discumbere et transiens ministrabit eis.* O quam magna gloria tunc erit pauperibus et abiectis, quando ministrum habebunt Filium Dei, summi Regis, et totum conventum exercitus regni caelestis!

De primo.

4. Est etiam ibi paratus *cibus pretiosus* et delectabilis, ut te reficiat. Ipse enim Dei Filius mensam propriis manibus ponet, sicut ipse de se in Evangelio[3] testatur dicens: *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.* O quam suavis et deliciosus est ille cibus, quem *paravit in dulcedine sua pauperi Deus*[4]*!* O quam beatus est ille qui in regno caelorum manducabit panem illum, qui in clibano virginalis uteri coctus est igne sancti Spiritus! *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum.* Tali cibo, tali pane cibat et reficit suos electos ille Rex caelestis in mensa sua, sicut in libro Sapientiae[5] dicitur: *Angelorum esca nutrivisti populum tuum et paratum panem de caelo praestitisti ei sine labore, omne delectamentum in se habentem et omnis saporis suavitatem — et deserviens uniuscuiusque voluntati.* Ecce, talis est refectio divinae mensae.

De secundo.

5. Est nihilominus parata ibi *societas dulcis* et praeamicabilis[6], ut tibi congaudeat. Illic enim erit Iesus cum Patre et Spiritu sancto; illic Maria cum florigero exercitu Virginum; illic Apostoli, Martyres, Confessores et omnium electorum caelestis exercitus. Miserabilis prorsus, qui tam nobilissimae societati non fuerit sociatus; valde mortuum habet desiderium qui huic societati iungi non desiderat.

De tertio.

Admonitio

6. Sed tu, o praeclarissima Christi famula, scio quidem, te desiderare Christum, scio, totis te ad hoc niti viribus, quomodo Regis aeterni possis iungi consortio et amplexibus. Et « nunc excita cor tuum et animam tuam et erige totum intellectum tuum et cogita, quantum potes. Si enim singula bona delectabilia sunt, cogita intente, quam delectabile sit illud bonum, quod continet iucunditatem omnium bonorum; si bona est vita creata, quam bona est vita creatrix; si iucunda est salus facta, quam iucunda est salus, quae fecit omnem salutem[7] »? « Qui hoc bono fruetur, quid illi erit, et quid illi non erit? Certe quidquid volet erit, quidquid nolet non erit. Ibi quippe erunt bona corporis et animae, qualia *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec cor hominis intellexit*[8]. Cur ergo, famula Dei, per multa vagaris, quaerendo bona animae tuae et corporis tui? Ama unum bonum, in quo sunt omnia bona, et sufficit; desidera simplex bonum, quod est omne bonum, et est satis ».

Ibi est complementum omnium desideriorum

7. « Ibi est quod amas, mater mea, quod desideras, virgo beata. Quid amas, mater mea, quid desideras, virgo beata? Ibi est quidquid amas, quidquid desideras. Si te delectat *pulcritudo, fulgebunt iusti sicut sol*[9]. Si delectat *longa et salubris vita,* ibi est sana aeternitas, quia *iusti in perpetuum vivent,* et *salus iustorum* aeterna. Si te delectat *satietas, satiabuntur, cum apparuerit gloria Dei*[10]*;* si *ebrietas, inebriabuntur ab ubertate domus Dei.* Si te delectat *dulcis melodia,* ibi Angelorum chori concinunt, sine fine laudantes Deum. Si te delectat *amicitia,* ibi Sancti diligent Deum plus quam se ipsos et invicem tanquam se ipsos, et Deus diliget illos plus quam illi se ipsos. Si *concordia* delectat, omnibus illis erit una voluntas, quia nulla illis erit nisi Dei voluntas. Si te delectat *honor et divitiae,* Deus servos suos et ancillas suas bonos et fideles *supra multa constituet*[11], immo *filii* et filiae *Dei vocabuntur* et erunt; ubi Deus erit, ibi erunt et illi, *heredes quidem Dei, coheredes autem Christi* ».

8. « Quale autem, vel quantum gaudium est, ubi tale ac tantum est bonum? Certe, Domine Iesu, *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor*

[1] Cod. F *praeamabilis,* quod etiam inferius n. 5. Vat. contra B C habet.

[2] Luc. 12, 37. Cfr. supra Opusculum II. Soliloq. c. 4. n. 12. — Superius pro *non est alter nisi* B F *non est alter quam,* et pro *aeterni Dei* [C addit *Patris*] *Filius,* quod habent B C D F, Vat. *aeternus Dei Filius,* quae etiam inferius pro *pauperibus et abiectis* (ita C) substituit *pauperibus abiectis.*

[3] Luc. 22, 29. et 30.

[4] Psalm. 67, 11. — Subinde allegatur Ioan. 6, 52.

[5] Cap. 16, 20. seq. Post *suavitatem* Vulgata prosequitur: Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat, et deserviens etc. Pro *in se habentem* B C D F *in se habens.* — Cfr. supra Opusculum II. Soliloq. c. 4. n. 11; ibid. n. 12. seqq. fusius exponitur quod infra n. 5. tangitur.

[6] Ita B C, Vat. *praeamabilis;* cfr. supra nota 1. Inferius B C D F omittunt *Apostoli,* et subinde omittit C *caelestis.*

[7] Anselm., Proslog. c. 24. Textus originalis hinc inde plura interserit. Ibid. c. 25. habentur quae sequuntur.

[8] Epist. I. Cor. 2, 9.

[9] Matth. 13, 43. — Duo seqq. loci sunt Sap. 5, 16. et Ps. 36, 39: Salus autem iustorum *a Domino* (ita etiam textus originalis). Ibi C D E F omittunt *aeterna,* pro quo B *in aeternum erit.*

[10] Psalm. 16, 15. — Sequitur Ps. 35, 9. — Inferius pro *concinunt, sine fine laudantes Deum* (ita B C D F) Vat. *concinunt alleluia laudantes,* textus originalis *concinunt sine fine Deo.* Subinde ex B C F supplevimus *et invicem tanquam se ipsos* (ita etiam textus originalis) et ex B C substituimus *Si concordia delectat* pro *Si concordia delectaris;* pro *omnibus illis erit* C *omnibus illic erit,* et pro *nulla illis erit* (ita B F cum textu originali) Vat. *nulla erit ibi.*

[11] Matth. 25, 21. et 23. — Seq. locus est ibid. 5, 9; deinde respicitur Ioan. 12, 26: Ubi sum ego, illic et minister meus

hominis ascendit in hac vita, quantum tui Beati te amabunt et de te gaudebunt in illa beata vita [1] ». Quantum quisque hic Deum amat, tantum ibi de Deo gaudebit. Ergo hic Deum multum ama, ut ibi multum gaudeas; crescat hic in te amor Dei, ut ibi plene possideas gaudium Dei. « Meditetur inde mens tua, loquatur inde lingua tua, amet illud cor tuum, sermocinetur os tuum, esuriat illud anima tua, sitiat illud caro tua, desideret tota substantia tua, donec intres *in gaudium Dei tui* [2] », donec venias ad amplexus dilecti tui, donec introducat te in thalamum dilecti Sponsi tui, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat unus Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

odium est secundum dum amoris.

---

erit (Vat. contra B C F omittit *ubi Deus erit, ibi erunt et illi;* textus originalis *et ubi erit Filius eius, ibi erunt et illi*) et allegatur Rom. 8, 17.

[1] Ultimam propositionem, in qua allegatur I. Cor. 2, 9, exhibet Anselm., loc. cit. c. 26.

[2] Anselm., loc. cit. Allegatur Matth. 25, 21. Sicut Breviloquium et Soliloquium, ita et hoc Opusculum S. Doctor iisdem concludit verbis Anselmi. Cfr. supra pag. 66, nota 9. — In fine addit A: *Explicit Bonaventura ad sorores suas, moniales sanctae Clarae;* B autem: *Explicit tractatus Bonaventurae de profectu vitae religiosae.*

